

СКАЗАНИЕ ЗА ЧУЛМАН, Втора част

Песен за Илат

27. Как Сувар бил потопен

(1) Изгубил **Яга** битката в **Булгар**
и напуснал **Сънджак**;
но човешки слабости
намерил той в **Самар**.

(2) Там той устроил
едно страшно бедствие –
ще разкажем за това,
защото туй е много поучително.

(3) Това се случило
след управлението
на царя на **Сувар Балъш**,
потомък на **Шамбат**.

(4) Този **Балъш** бил
63-и цар на **Самар**
и имал трима синове –
Буръш, **Гюниш** и **Каръш**.

(5) Най-големият от тях – **Буръш** –
след смъртта на **Балъш**
по право станал цар
на **Самар-Илат**.

(6) Оженил се **Буръш** за **Кубаниш** –
дъщерята на алпа **Куян Джуанъш**,
чието царство – **Миджан** –
било съседно на **Сувар**.

(7) Най-малкият син на **Балъш** – **Каръш** –
толкова завиждал на **Буръш**,
че замислил да убие брат си,
за да завземе трона на **Самар**.

(8) Веднъж той казал на **Буръш**,
че иска да му покаже
почиващия си на морския бряг
алп **Арбай Джалъш**.

(9) А следва да се каже, че **Буръш**
твърде почитал **Чулман**,

макар в **Самар**
всички да почитали повече **Субаш**.

(10) Отначало **субашските бийове**
от обкръжението на трона
прогонвали всички **българи**,
които не почитали над всички **Субан**.

(11) Изгнаниците се заселили на планината
Айръхат или **Магизхат**,
която имала връх
във вид на месечина.

(12) По-късно тези строгости
били отменени,
но изгнаниците
останали на тази планина.

(13) **Буръш** често
ги посещавал
и принасял с тях
жертви на **Чулман**.

(14) **Субашите** били принудени
да търпят това,
тъй като **Субаш** силно
ги обогатявал.

(15) **Каръш** знаел, че **Буръш**,
който дълбоко почитал **Чулман**,
не ще откаже да дойде с него,
за да види любимия си **алп**.

(16) Когато **Буръш** се приближил
до високия бряг
и се навел над урвата,
Каръш го блъснал долу...

(17) Това убийство
случайно видял **Гюниш**.
Тогава **Каръш** го ослепил
и го заплашил, че ще убие и него,

(18) ако разкрие
някому
тайната на смъртта
на цар **Буръш**.

(19) Изплашеният **Гюниш** оттогава
всячески скривал истината,

защото ценял живота си
повече от честта.

(20) На хората **Каръш** казал,
че **Буръш** се е удавил,
а на погребението на царя
казал следното:

(21) В погребалния огън
сложил мокри дърва
и той съвсем
не можал да се разгори.

(22) Тогава **Каръш** казал на народа:
“Това е знак за гнева на **Нардуган** –
за това, че **Буръш** почиташе
повече не него, а **Чулман**.”

(23) Нека да хвърлим
децата на **Буръш**
в стихията на **Джалъш** –
любимия **али** на техния баща:

(24) може би тогава
Субаиш Леу-бай
ще ни прости
греха на **Буръш**!”.

(25) Хората послушали
коварния **Каръш** –
те заковали в сандък
децата на **Буръш** –

(26) момичето **Ак-Дениз**
и младежа **Ръш** –
и ги хвърлили от урвата
в кипящото море.

(27) След това **Каръш**
полял дървата с масло
и те пламнали
по-ярко от Слънцето.

(28) Почнали хората да считат
Каръш за мъдрец
и го избрали за цар,
а той това и искал.

(29) Разбира се, според старшинството,
Гюниш трябвало да стане цар,

но той бил сляп, а **българите**
никога не избирали за царе сакати...

(30) Вестителят на **Мар - Чокър Челбас**,
когото наричали и **Кулюг-Бала**,
съобщил на **Чулман** за това,
което били сторили с децата на **Буръш**.

(31) **Исадун** много се разстроил –
дожаляло му за децата на **Буръш**,
които го почитали повече
от всеки друг.

(32) Дори децата си **Буръш**
нарекъл в чест на **Джалъш** –
нали самия **Арбай** наричали
Ръш-Джалъш и **Ак-Дениз**.

(33) Затова **Чулман** спасил
тези деца –
изнесъл **Ръш**
на брега на река **Кубан**,

(34) а малката **Ак-Дениз**
взел при себе си
на остров **Чулман**
и я отгледал.

(35) **Ак-Дениз** обикнала **Орбай**,
а когато порастнала сама
поискала да се омъжи за **алпа**
и му родила дъщерята **Судан**.

(36) А **Ръш** бил приютен
от **Тетеш** – потомъка на **Кавъл**.
Нямал **Тетеш** синове
и той много се зарадвал на **Ръш**.

(37) Без колебания царят
му дал за жена
своята дъщеря-красавица
Боз-бика.

(38) Сега **Тетеш**
можел да нарича **Ръш** син,
а благодарният **Ръш**
приел името на рода на царя.

(39) А когато настъпил
последният час на **Тетеш**,

той оставил на **Ръш**
своето царство.

(40) Станал **Ръш** цар на **Сънджак**
под името **Ръшгавлъ**.
Извършил той много славни дела,
станал истински **бахадир**...

(41) А сега да разкажем
какво се случило с **Каръш** и **Гюниш** –
и ще започнем разказа
с историята за сватбата на **Балъш**.

(42) **Балъш** живял не много праведно:
обичал различните увеселения и удоволствия,
имал множество жени и безразсъдно
разпилявал цялата хазна на царството.

(43) За да поправи делата си
Балъш решил да се ожени
за принцесата на **Караджим** –
прекрасната **Бахтакъз**.

(44) Той бил привлечен
от голямата печалба –
баща й давал
огромна зестра.

(45) Като се оженил за **Бахтакъз**
и получил за това
едно приказно богатство,
Балъш отново живнал.

(46) Той продължил
своя весел живот,
към който привикнал
и **Гюниш** и **Каръш**.

(47) Това разстройвало **Бахтакъз**,
но повече от всичко
я опечалявало не това
безсмислено пропиляване на живота,

(48) а това, че децата й
не приели от нея
обичайното за **масгутите**
почитане на **Мар**.

(49) Дори **Буръш**, който не се увличал
от лекомисления живот на **Балъш**,

почнал да почита най-вече не **Мар**,
а **Чулман Исадъ-Джалъш**.

(50) Тогава тя решила
да внуши почитането на **Мар**
поне на своите
скъпи внуци.

(51) Но **Буръш** не ги дал
на нея да ги възпитава,
защото искал да им внуши
високото почитане на **Чулман**.

(52) Само **Гюниш**,
комуто разпуснатият живот
съвсем не оставял
време за децата,

(53) й доставил
голяма радост:
дал й да възпитава
неговия син **Атряч**.

(54) **Атряч** наричали
също и **Укряч**,
защото майка му била
слугиня на бащата на **Сур Укряч**.

(55) Поради това **Атряч**
се бил напатил като малък –
другите братя
го считали за незаконно роден.

(56) Те всякак
го подигравали и дразнели
и само баба му
беззаветно го обичала.

(57) Неслучайно по настояване на **Бахтакъз**
Атряч бил наречен с името на **Мар** –
във внука си тя въплътила онова,
което не могла да възпита в синовете си.

(58) Станал **Укряч** почитател на **Мар**
и все си мечтаел да го види отблизо
с очите си, но като малък
това не му било отредено.

(59) Но мечтата не го напускала
и когато порастнал, той

наредил на хората си да му докладват
за всяко силно опасване на пшеница.

(60) Той знаел от разказите на баба си,
че **Мар** много обича пшеница
и понякога дори се спуска на Земята,
за да си похапне от нея.

(61) Много пъти на принца
докладвали за опасвания,
но всеки път работата
се изяснявала с други обстоятелства:

(62) или с кражби от хора,
или с преминавания на царя по време на лов,
или с лакомията
на различни животни и птици.

(63) Но ето че веднъж **Укряч**,
тръгвайки да провери поредното отъпкване,
се уморил от дългото пътуване
и заспал направо сред едно пшенично поле.

(64) Когато се събудил посред нощ
от някакъв шум,
той видял в полето **Мар** в образа
на червен златогрив кон...

(65) На следващия ден **Атряч**
наредил на насипят на това място **курган**,
на върха на който построил
красив **карамадж** на **Мар**.

(66) В този **карамадж** **Атряч**
принесъл в жертва на **Мар**
много добитък
и, разбира се, пшеница.

(67) А кожата на най-големия
бял овен
окачил в свещената горичка,
засадена в **карамаджа**.

(68) А до нея
по заповед на **Укряч**
хората му положили
богати дарове.

(69) Всички тези дарове били обвити
в жълтата слама,

която **Мар Джайтасир**
най-много обича.

(70) А през нощта **Атряч**,
който останал да охранява
току-що осветения **карамадж**,
отново видял **Нар Мар**.

(71) **Тарханът** на **алпите**
се спуснал от небето
в образа на прекрасен
огнено-червен кон.

(72) В **карамаджа** той изял
оставените дарове,
след което се отъркал
с грива о кожата

(73) и тази овнешка кожа
станала златна
и получила названието
Джаръмшан...

(74) След това **Атряч**
почнал да празнува Новата година,
не в **Нардуган**, както **субаш-българите**,
а в деня на срещата си с **Мар**.

(75) Този ден бил в месеца,
който **субашите** наричали **Баръс**,
защото те давали на месеците
имената на годините.

(76) За разлика от тях
останалите **българи**
давали на месеците имената на числа
или на някакви събития.

(77) Около **карамаджа**, в **аула Ат-Алан**,
Укряч заселил хора, на които
било възложено да го надзирават:
девойки, гадатели и други **дияри**.

(78) Когато настъпвало времето,
тези девойки
се съчетавали с гадателите
и ставали техни жени.

(79) След това те
не можели вече да влизат там –

мястото надзиравали
само девойките-тамаркъзи...

(80) Всичко в **Ат-Алан**
живеели 33 **кама**
и 330-те
техни жени.

(81) Пак там, но отделно от тях,
живеели 33-те
прекрасни **тамаркъзи**,
надзираващи **карамаджа**.

(82) Там живеели и две жени –
старшата, **Келбир-хатън**,
и **Кара-хатън**,
жената-палач.

(83) **Кара-хатън** екзекутирала девойките,
ако те нарушавали правилата,
защото те не бивало
да се опозоряват.

(84) Там живеела за известно време
и една друга жена,
която наричали
Каугар.

(85) Тя била
най-развратната
и в нея се събирало
цялото зло на **Самар**.

(86) Когато срокът ѝ изтичал,
Кара-хатън
я екзекутирала, след което
избирали нова **Каугар**...

(87) Всички тези **дияри**
били издържани от **Атряч**.
Обикнал принца **Джайтасир**
за това високо почитане.

(88) Когато веднъж **Каръш**
наредил на **Укряч** да завладее **Мамил**,
Джаръм-Ат решил
да помогне на принца.

(89) Когато се сблъскали в сражението
войските на **Атряч**

и на царя на **Мамил** – **Хараб**,
то тук се появил и **Мар**.

(90) Внезапно излязъл **Майрам** из-зад облаците
и със сиянието си заслепил **тарбийците**
и **Укряч** с лекота
разбил врага.

(91) **Хараб** попаднал в плен
и станал роб на **Атряч**.
Мразел Хараб самарците
и мечтаел да отмъсти за своя позор.

(92) И ето че веднъж **Хараб**
взел една кана с нечистотии
и ги излял в реката **Тангра-су**,
за да се разгневи **Чулман** на **Самар**.

(93) Този **Хараб** бил
слуга на самия **Яга**,
а онзи високо
го ценял.

(94) Когато **Хараб**
извършил злодейството,
Яга му помогнал
да избяга в **Мамил**.

(95) Там **Хараб**
с помощта на **Яга**
отново завладял
трона на **Мамил**.

(96) А **Чулман**, като узнал
за ужасното светотатство,
се оплакал от това
на **Джаръм-Ат Майрам**.

(97) **Тарханът** на **алпите Мар** се изплашил,
че на всички ще стане известно
за тайното му разрешение
за заселването на хората в **Сувар**.

(98) Затова той намислил
за запазването на тайната
да потопи целия **Самар**,
уж за наказание за своеволието.

(99) Но **Джайтасир** решил
да спаси онези хора,

които го почитали
по-високо от другите **алпи**.

(100) Явявайки се на **Атряч** насън,
Мар му казал: “*В един от дните
вземи кораб
и се качи на него*”.

(101) Той също тъй наредил
да качат на кораба
Бахтакъз, всички **дияри**
и любимия му **Джаръмшан**.

(102) **Джайгасир** не обяснил на **Атряч**
какво очаква **Самар**,
но **Укряч** изпълнил заповедта му
и затова оцелял.

(103) В този ден **Чулман**
по заповед на **Мар**
разлял широко водите
на реките **Тангра** и **Куа-Бурат**,

(104) така, че те,
съединявайки водите си,
се превърнали в огромния **Ек-Дингез**
и потопили целия **Самар**.

(105) В бушуващите води
не оцелял никой –
потънали и **Каръш**, и **Гюниш**,
и целият народ.

(106) Дори корабите
с всички екипажи
загинали в страшните водовъртежи –
такова било наказанието за светотатството.

(107) Оттогава **българите**
във всички свои земи
наричали **Ек-Дингез** местата
на най-широките разливи –

(108) за да помнят хората
винаги за наказанието
за оскверняването
на свещената вода...

28. Атряч плава по моретата и стоварва келбирите на един остров

(1) Само корабът на **Атряч** оцелял:
Джил по волята на **Мар**
го отнесъл към един остров,
който **Нар** подарил на **диярите**.

(2) Слезлите тук **дияри**
си построили град
и го нарекли **Кам-Илат**,
а острова – **Ат-Алан**.

(3) **Мар** им възложил
да снабдяват с продукти и вещи
маджарите, които
си почивали край Земята.

(4) От този остров
към стана на **маджарите**
водел един подземен ход, по който
келбирите ходели там.

(5) Всичко необходимо на **диярите**
докарвали от сушата
крайбрежните племена –
отначало това били **малгабуите**.

(6) Племето на **малгабуите**
живеело заобиколено от планини
и само **камове** с брадвата **Ибер**
можели да просекат път дотам.

(7) **Малбагуите** с радост
почнали да дават на **камове**
девойки, продукти, дрехи
и други нужни вещи.

(8) В замяна на това **келбирите**
лекували техните болни –
а това ставало
по следния начин:

(9) В определения ден
малгабуите докарвали
до крайбрежния хълм
девойките, продукти, вещи и дърва за горене.

(10) След това те
запалвали дървата на хълма,
а самите се отдалечавали
на почтително разстояние.

- (11) Този огън
виждали **келбирите-аскали**
и доплавали с един кораб
до този хълм.
- (12) Никой друг не можел
да доплава от сушата до острова,
защото там имало течение,
създавано от **Чулман**.
- (13) Само за корабите на **камове**
Джалъш спирал течението –
той правел така
по молба на **Мар...**
- (14) **Келбирите**, вземайки онова,
което донасяли **малгабуите**,
освещавали огъня
и се връщали на **Ат-Алан**.
- (15) А хората идвали до огъня,
вземали от него по една цепеница
и отивали с този факел
всеки в своето село.
- (16) А там с този факел
обикаляли около болните
и те се изцерьвали
за радост на роднините...
- (17) Веднъж **малгабуйския** вожд **Булга**
показал на **келбирите**,
че иска да поговори – и те
му разрешили да се приближи.
- (18) Вождът казал, че врагове
са почнали да го притискат
и да отнемат от **малгабуите** онова,
което те приготвяли за **камове**.
- (19) Тогава главата на **келбирите**
на име **Арсар**
върчил на **Булга** брадвата **Ибер**
и му казал:
- (20) *“Прикрети тази брадва
към своя пояс
и я сваляй само тогава,
когато ходиш по нужда;*

(21) ако не се прави така,
Ибер ще изгуби
убийствената си сила
и ще стане безполезен.

(22) Тази брадва сама
в случай на опасност
ще изскочи от калъфа
и ще изтреби всички врагове”...

(23) Бравата на **келбирите** – **Ибер** –
дълго защитавала **малгабуите**,
докато веднъж
не се случило следното.

(24) Врагът на всеки порядък **Яга**
упоил **Булга** дотолкова,
че той се опиянил
и се напикал, без да свали бравата.

(25) Когато враждебното на **малгабуите**
племе на **галиджийците**
нападнало владението на **Булга**,
то **Ибер** вече не ги спасил.

(26) **Булга** загинал
и сега племето на **англъите**
почнало да снабдява **камовете**
с това, което им давали **малгабуите**.

(27) **Биркамът** връчил
на вожда на **англъите** **Егсар**
меча на **камовете** - **Келбиркес**, -
който действувал като **Ибера** –

(28) и го предупредил, че ако
отиде по нужда, без да го свали,
то силата му ще премине
към друг меч.

(29) **Англъите**, за да не се случи
същото, каквото с **малгабуите**,
изобщо забранили пиенето
за пазителите на меча...

(30) **Камовете**, след като снабдявали **маджарите**
с всичко необходимо,
пристъпвали към гаданията –
любимото си занимание.

(31) За целта те правели
от бели камъни
един огромен кръг
и сядали зад камъните.

(32) Никой от тях
по време на гаданията
не виждал другите –
резултатът узнавали заедно.

(33) **Келбирите** гадаели
съдбите на онези,
които им показвала
вълшебната чаша.

(34) Тя им била подарена от **Мар**,
който сам много обичал гаданията,
и тя показвала хората тогава,
когато наливали вода в нея.

(35) Редултатите от гадаенето
те записвали върху камъни
с особени знаци
и чакали какво ще се случи.

(36) Ако предсказанието на **кама**
не се сбъдвало,
то този **келбир**
бил разсичан на части.

(37) **Чулман** много обичал
тези гадания край кръга
и прокопал ход до него,
за да подслушва **камове**.

(38) Този **дорбун** бил съединен
с други ходове
и затова гласовете на **камове**
достигали до далечните пещери.

(39) Хората, които
откривали тази тайна,
тутакси заемали тези пещери
и се обявявали за оракули.

(40) В действителност
тези оракули
обявявали резултатите от гаданията
на **камове** от **Ат-Алан**.

- (41) А точно в средата на **Камгар**
растяла горичката от дървета **Раубаз** –
тези говорещи дървета запомнят
разговора на **камове**.
- (42) Клоните на това дърво
са много обичани от някои птици –
те долитат за тях
и бързо отлитат надалеч.
- (43) Ако знаещите хора
виждат тези птици,
носеци клонки от **Раубаз**,
те стрелят по тях.
- (44) Ако успеят
да улучат птицата,
те вземат клонките
и ги засаждат в земята.
- (45) Клонките започват да растат
и с човешки глас
разказват за гаданията
на **камове** от **Ат-Алан...**
- (46) Някои разправяли,
че уж на **Мар**
веднъж му казали, че за гаданията
е узнал **Тангра**,
- (47) и че уж **Джайгасир**,
изплашен, наредил на **Чулман**
да потопи този остров
в дълбините на морето.
- (48) Но ние считаме това за басня –
не сме срещали такива,
които биха могли
да потвърдят това.
- (49) Затова пък много хора
са ни разказвали
за говорещите пещери и дървета –
и аз съм ги виждал...
- (50) Затова изглеждат по-прави онези,
които разказват така:
Тангра наредил на **Урус-Бабай**
да лиши **камове** от помощта на **англъите**.

(51) **Джангърджи** знаел
една друга тайна на **Келбиркес**,
за която **Мар** не знаел
или не бил разказал на **камовете**:

(52) Ако се замахне с този меч
срещу големите деца на **Мар**,
тогава силата на **Келбиркес**
ще премине към друг меч.

(53) **Урус-Бабай** дошъл
при вождовете на **кермекците**
и се договорил за това, те
по негов знак да разорят **англъите**.

(54) След това **Баръс** помолил
своя брат **Субан-Субаш**
да отвлече за него
няколко **англъйски** девойки.

(55) Девойките били приготвени
за **камовете** на **Ат-Алан**,
но **Субаш** не знаел за това
и охотно се съгласил да послужи на **Кубар**.

(56) Превръщайки се в **Барадж**, **Субаш**
внезапно отвлякъл девойките.
Егсар замахнал срещу него с меча
и той изгубил своята сила...

(57) **Кермекците** нападнали **англъите**
и разорили тяхната земя.
Сега на **келбирите**
никой не помагал.

(58) Наложило се те самите
да хранят **маджарите**
и тогава на **камовете**
не им било до гадаене.

(59) Но някои **келбири**
избягали от **Ат-Алан**
в земята **Шуд**,
където продължили да гадаят.

(60) **Шудците** охотно се съгласили
да им помагат,
срещу което онези им обещали
да ги лекуват.

(61) **Тангра** позволил на **камове**те
да гадаят там – защото **Шуд**
е отделен от другите страни
с непроходими планини и гори.

(62) Но **келбирите** посадили
и там дърветата **Раубаз**,
а **Чулман** прокарал
и дотам своя **дурбун**...

(63) Едва-що **диярите** слезли
на остров **Ат-Алан**,
и **Чулман** понесъл
кораба на **Атряч** по-нататък.

(64) След известно време
корабът бил отнесен до острова,
който бил връх
на планината **Айръхат**.

(65) На този връх се спасили
българите, почитащи **Чулман**;
след това те почнали да наричат
планината **Айръхат** с името **Аралхат**...

29. Атряч се спуска от Аралхат и става джабгусир на Илат

(1) Когато водата спаднала, **Укряч**
с баба си и **българите**
се спуснал долу от **Аралхат**
и попитал своя **аскал**:

(2) *“Какво се случи и какво
да правя по-нататък:
да остана ли тук
или да отида някъде?”*.

(3) **Келбирът** погадал и му обяснил:
*“Хараб с помощта на **Яга**
е предизвикал наводнението,
след което е избягал в **Мамил**.*

(4) **Сувар** още 500 години
ще бъде необитаем,
затова трябва да отведеш
хората по **Пътя на Слънцето** в **Мамил**.

(5) След като **Хараб** е виновен за гибелта на **Самар**,
то можем да отнемем от него
поне една част от **Мамил**,

за да се заселят *българите*”.

(6) **Атряч** послушал **аскала**
и повел хората по Пътя на Слънцето.
Другите племена почнали да наричат
неговите хора **именци**.

(7) А самия него
нарекли също **Кимер**,
затова неговите потомци и хора
получили името **кимерци**...

(8) **Укряч** вече бил
край **Кара-Дингез**,
когато го настигнал
хитрият алп **Куян**.

(9) *“Не отивай, преди да построиш
нов **карамадж** на **Мар**
в замяна на стария – потопения!”*, -
посъветвал го **Джуанъш**, -

(10) *“Построй нов **карамадж**
и остави в него **Джаръмшана**.
Мар ще бъде доволен и ще направи
Твоя път лек и приятен!”*.

(11) **Атряч** послушал родственика си
и построил **карамаджа** на **Мар** –
Аджар Батъм или **Кюнджак** –
на високата планина **Баткюн**.

(12) **Давшан** обещал
да наглежда **карамаджа**,
а в действителност замислял
съвсем друго:

(13) при удобен случай
да открадне **Джаръмшана**,
за присвояването на който
отдавна си мечтаел.

(14) Като окачил **Джаръмшан** в **карамаджа**
и принесъл на **Аджар-Мар** жертви,
Атряч се обърнал към **Нар**
Със следните думи:

(15) *“Пожертвувах за теб
най-скъпото от онова,
което имах,*

за да създам този **карамадж**,

(16) *затова бъди добър
и посочи правилния път
към новата земя, където
ще можем да се установим!*”.

(17) След това **Укряч** повел хората
по Пътя на Слънцето;
а освен **българите** към него се присъединили
и бегълците-миджани.

(18) На пътя на **българите**
се намирал градът **Тар**,
стоящ на брега
на **Саклан-Дингез**.

(19) Този град бил
тъй удобен и красив,
че **Атряч** създал тук
своя пръв **бейлик** – **Тарвил**.

(20) Но дошли посланици на **бейнеките**
и казали на **Укряч**:
“*Опасно е да се живее в **Тар**,
защото това е владение на **Лекдиу**.*”

(21) *Сега този **али** спи,
но когато се събуди, ще дойде отново
от своето леговище
в центъра на страната **Кандаг**.*

(22) *Затуй пък **бейликът** на **Садъм** –
брата на вашия враг **Хараб** –
обратно, е тих и безопасен,
и за вас е по-добре да се заселите там.*

(23) *Отначало **Садъм** се подчиняваше на **Самар**,
но после коварно измени
и помогна на **Хараб**
да си върне **мамилския** трон.*

(24) *Така че, като отнемете от **Садъм**
неговия обширен **бейлик**,
ще отмъстите на него и **Хараб**,
а ние, **бейнеките**, ще ви помогнем!*”.

(25) Хитрите **бейнеки**, разбира се,
мислели по-скоро за себе си:
те се подчинявали на **Садъм**,

но искали да се избавят от неговия гнет.

(26) Видели те, че **тарвилците**
са добре под **българската** власт,
и решили да се подчинят на **Атряч**,
а на **Укряч** се харесало тяхното предложение.

(27) Той внимателно изслушал
разказа на **бейнекските** посланици
за владенията на **Садъм**,
а те били обширни.

(28) **Садъм** владее големите острови
в прекрасното **Тирен-Дингез**;
на един от тях – **Садъм** –
била неговата столица.

(29) На друг негов остров – **Суджил** –
правели сладкото вино **суджа**,
с което той поял своя народ,
за да го обичат хората.

(30) На трети негов остров – **Кубе** –
обичал да се почива от работата си
алпът на ковашкото дело **Хурса**,
от което той получил неговото име.

(31) На четвърти остров – **Нардуган** –
имало **дурбун** в Подводното Царство,
по който **Джалъш** понякога
излизал на Земята.

(32) По него също често
влизал в Подводния Свят **Субан**,
за да се срещне там
със своята любима **Байгал**.

(33) Край входа се издигали
две огромни скали,
подобни на високи
каменни кули.

(34) А пред тях
винаги горял голям огън,
през който никой
не можел да премине.

(35) Но веднъж **Тахтал**
искал да прелети през този ход.
Тогава той строял

дворец за **Садъм**.

(36) И му потрябвали
Небесни Камъни,
каквито, както казвали **алпите**,
Чулман имал много.

(37) И така, **Тахтал** поискал
да вземе тези камъни
от съкровищниците на **Джалъш**,
за да украси двореца на **Садъм**.

(38) Успял да прелети
Тахтал над огъня
и тогава се оказал
между високите скали.

(39) Внезапно те
със страшен грохот се сблъскали
и го смачкали
като комар.

(40) **Тангра** го съжалил
и го възродил за живот,
но за простъпката му
го лишил от крила...

(41) А на остров **Садъм**
имало втори вход
към Подводния Свят на **Чулман**,
който се наричал **Лапър**.

(42) По него **Субан Субаш**
обичал да излиза на Земята –
там било така красиво,
че душата на **алпа** се радвала...

(43) Освен тези острови
Садъм имал и силен флот
и пристанища в **Кара-Капдаг**.
“*Неуязвим е!*”, – мислели всички.

(44) Но на островите се произвеждали
много малко хранителни продукти
и хлябът там се докарвал
главно от **Кара-Капдаг**.

(45) “*Ако овладееш **Кара-Капдаг**, -*
казали **бейнекците** на **Атряч**, -
*то **Садъм** неизбежно*

ще изгуби войната срещу теб!”.

(46) Тези разкази разпалили
сърцето на впечатлителния **Укряч**
и той с част от хората си
тръгнал от **Тарвил** към **Кара-Капдаг**.

(47) Пътят за натам минавал
през Средния **Капдаг**,
където **Атряч** внезапно
открил **муйтените**.

(48) Той ги обявил
за свои поданици,
а те в благодарност
му отворили съкровищницата на **Лекдиу**.

(49) Там имало
огромно количество
различно и великолепно оръжие,
направено от самия **Хурса**.

(50) Въоражавайки се с него,
войската на **Укряч**
станала много силна и можела
да съперничи и на **алпите**.

(51) Неколцина **алпи**,
пазещи покоите на **Лекдиу**,
се опитали да преградят
пътя на **Атряч**,

(52) но **българите** тутакси
употребили стрелите на **Хурса**
и жестоко наранили
няколко от **дивовете**.

(53) Тогава всички **алпи** се разбягали
и се скрили в дълбините на **Капдаг**,
където решили да дочакат
събуждането на техния цар **Лекдиу**.

(54) **Кара-Капдаг**, който се намирал
на брега на **Тирен-Дингез**,
бил такъв цъфтящ край,
че **Атряч** не поискал да го разори.

(55) Тази част от **Капдаг**
Садъм получил от **Лекдиу**,
за да доставя на **алпа**

роби за работа и за храна.

(56) **Атряч** предложил на **Садъм**
да се срещнат в двубой по борба,
за да получи победителят без война
всички владения на победения.

(57) **Садъм** се съгласил – той бил
уверен в своята сила,
но **Атряч** го надвил и убил,
като го вдигнал и ударил в земята.

(58) Така **Укряч Кимер**
овладял земята на **Садъм**
и неговия голям флот
от големи кораби – **тамове**.

(59) Тази победа
го направила знаменит
и най-могъщ
цар на Земята.

(60) На мястото на схватката –
в улуса **Ег-Илем** –
Укряч издигнал
големия град **Атряч**.

(61) Но своята столица
той устроил на остров **Садъм**,
който нарекъл
за спомен от двубоя **Креш**.

(62) А цялата си
велика държава
Атряч почнал да нарича
Цъфтящата Държава – **Илат**.

(63) На своите потомци
Кимер завещал
да разрешават споровете
не във войни, а в двубои.

(64) Затова неговите потомци,
ако възниквали спорове
след смъртта на царете,
побивали в земята флага **Алам** –

(65) и устройвали около него
турнири за утвърждаването
на своите права върху трона

на Великия **Илат**.

(66) Подчинените на **Атряч** народи
почнали да го наричат **Таргиз**,
а сетне взели да наричат тъй
и всички **българи**.

(67) Синът на **Садъм** – **Худ** –
не поискал да остане в **Илат**
и със своите хора
отплавал на север.

(68) Там **Чулман**
му разрешил да се засели
в една част от своя остров,
наречена **Садъм**.

(69) Наистина, той я отделил
от своята част
с непреодолими течения,
планини, гори и блата.

(70) Направил това
великият **алп**, защото
и **Садъм**, и **Худ**
винаги го били почитали.

(71) На своята половина
от острова **Чулман**
Худ устроил
новото царство **Садъм**.

(72) Подчинения му народ
почнали да наричат **худлар**,
а той бил съставен
от неговите роби и **кермекците**.

(73) Тези **кермекци** **Худ**
наел така:
доплавал до брега на **Кермек**
и ги поканил да му служат.

(74) Тогава **кермекците**
се подчинявали на **Агаджир**,
но ги застрашавали с нападения
неспокойните **джулахци**.

(75) **Джулахците** също отначало
се подчинявали на **Агадж**,
но след смъртта му се отцепили

и почнали да притискат съседите си.

(76) **Агаджирците** въпреки
страшната си сила
не можели да настигнат **джулахците**,
които не живеели на едно място.

(77) Затова мнозина **кермекци**
поискали да се преселят в **Садъм**,
спокойствието на който защитавал
самият **алп Чулман**.

(78) Но **бият** на **кермекците Анатъш**
им забранил да го правят
и, надсмивайки се над **Худ**,
му извикал от брега:

(79) *“Как моите хора ще могат
да се прехвърлят на твоите кораби?
Освен само
по носа ми!”*.

(80) Внезапно носът на **бия**
почнал да се удължава
и скоро той
пораствал до корабите.

(81) По този нос
като по мост
мнозина **кермекци**
преминали на корабите на **Худ**...

(82) Сетне, когато на **худците**
станало тясно в **Садъм**,
те завладяли
земята на **Анатъш**...

(83) Не можело **Таргиз**
да напада **Худ**,
защото тогава би нарушил
покоя на **Джалъш Исадъ**.

(84) Почти всички народи,
живеещи по бреговете на моретата
успял да покори **Атряч**
с помощта на флота.

(85) Само страшният **Агаджир**
и съюзниците му – **Макидан** и **Мамил** –
не били още покорени от него:

твърде силни били **ас-халджийците!**

(86) Но ето че накрая **Укряч** се решил:
събрал той
множество кораби
и отплавал за **Макидан**.

(87) Завладял тази страна,
но запазил в една нейна част
малкото царство **Макидан**,
облагайки го с данък.

(88) Но, понеже не се доверявал на **макиданците**,
заселил между тях
и **Агаджир** – на **Сулдан** –
част от своите **миджани**.

(89) На малкия му син
се паднал **Средния Агил**,
иначе казано – **Бирак**,
затова го нарекли **Бирак**.

(90) А на средния син на **Укряч**
се паднал **Южен Агил**,
затова той
се нарекъл **Агил**.

(91) **Хараб**, царят на **Мамил**,
узнавайки за падането на **Макидан**,
се изплашил и без война
се подчинил на **Таргиз**.

30. Атряч Таргиз се спуска в Царството на Чулман и какво произлиза от това

(1) Сега **Атряч** решил
да тръгне на война срещу **Агаджир**,
но, както е редно, наредил на **Аскала**
да погадае преди похода.

(2) **Келбирът** погадал
и казал на **Укряч**:
“*О, велики владетелю,*
чиято тамга е полумесецът!”

(3) *Гаданието* показва, че **Агаджир**
ще се подчини ономува,
който завладее чука на Хурса
и тамъра на Чулман Исадъ!”.

(4) Нямало какво да се прави –

отплавал **Таргиз**
за чука на **Хурса Кайнарджи**
в далечния **Мамил**.

(5) Когато доплавал там,
то **Хараб**, изплашен
от неочакваната му поява,
сметнал за добре да го умилостиви.

(6) Но **Хараб** бил толкова алчен,
че решил да умилостиви **Атряч**
не със злато и сребро,
а със собствената си дъщеря.

(7) **Таргиз** бил вече женен,
но все пак взел дъщерята на **Хараб**
и като дошъл с нея при **Хурса**,
му казал:

(8) *“Аз съм върховният владетел на **Илат**
и искам да те почета:
вземи тази девойка
като моя жертва за теб!”*.

(9) **Кайнарджи** много се зарадвал
на подаръка на **Укряч Кимер**,
защото никой и никога
не му бил подарявал нищо подобно.

(10) Казал **алпът** в отговор на **Атряч**:
*“За това, добри **джабгусире**,
аз ти подарявам моя чук,
който може да разбие всичко!”*.

(11) Зарадвал се **Таргиз**
и поискал да вдигне чука,
но не могъл дори
да го помръдне от мястото му.

(12) Видял това **Хурса**
и му казал:
*“Вижда се, че ти
никога не си работил:*

(13) *Защото този чук
може да вдигне
само опитният майстор,
който много е работил!*

(14) *Ела при мен като калфа*

*и ще видиш, че след време
и ще можеш да “задобрееш”
и да вдигнеш този чук!”.*

(15) Намръщил се **Атряч Кимер** –
не му се искало
да работи в душната ковачница
и да се цапа със сажди,

(16) но трябвало все пак да се съгласи,
защото много му се искало
да получи чука, необходим
за покоряването на **Агаджир**.

(17) Много дни
работели те двамата –
радвал се на компанията му
самотният **Хурса Сълджак**.

(18) За пръв път след **Алабуга**
той имал помощник
и то много старателен –
тръгнала по-весело работата.

(19) Отначало **Таргиз**
в края на всеки ден
уморено идвал при чука и се опитвал
да го вдигне, но безуспешно.

(20) Но постепенно свикнал
и дори тъй се увлякъл в коването,
че забравил за чука
и почнал да мисли само за работата.

(21) Когато видял **Сълджак Казан**,
че **Таргиз** е станал майстор,
помолил го отново да опита
да вдигне тежкия чука.

(22) Този път **Атряч**
с лекота вдигнал чука
и доволният от това **Казан**
му казал:

(23) *“Е, значи си станал
истински майстор –
ще ти свърши работа чукът
и умението да работиш!”.*

(24) Да бе заживял спокойно

сега **Укряч**,
но още по-силно било желанието
да завладее **Агаджир**.

(25) Затова той решил веднага
да получи и **Тамъра**
и да стане властелин
на цялата Земя.

(26) Чувал бил от леля си,
че **алпът Чулман**
пази вълшебния **Тамър**
в една подземна пещера.

(27) А царицата на пчелите **Мосхаба**
разказала на **Кимер**,
че е виждала входа
в Подводния Свят,

(28) от който пред очите ѝ
излизал **Чулман**
и завела **Укряч**
до този вход.

(29) Разчитал **Таргиз**
на своята сила
и лекомислено се спуснал
по хода надолу.

(30) Забравил за това,
че в света **Тама**
цялото земно величие
става малко и нищожно.

(31) По съвета на **Мосхаба**
той се намазал с мед
и затова стражите на **Тама**
го приели за пчела и го пустнали.

(32) Преминал той 6 пещери,
преди да намери нужната – 7-мата,
но когато влязъл в нея,
видял **алпа Джуанъш**.

(33) Той също бил дошъл тук,
за да открадне **тамъра**,
за да стане силен
и да заповядва на всички.

(34) Започнали **Таргиз** и **Куян** да спорят

кой да вземе **Тамъра**
и дори искали да се сбият,
защото никой не искал да отстъпи.

(35) Но чул този шум
Великият **Чулман** и се разтревожил:
почнал да обикаля владенията
и се добрал до тази пещера.

(36) А в пещерата бил
също и **Алабуга Аспарък** –
той се скрил в една цепнатина
от **Чулман Арбай**.

(37) Искал **Иджик**
да види баща си,
с който на земята
му забранили да се вижда.

(38) Като чул безшумните за хората
крачки на **Надж Исадъ**,
Апсатъ успял да вмъкне
Атряч в своето убежище.

(39) Цепнатината в стената
добре ги скрила,
така че **Джалъш**
не ги забелязал.

(40) А **Куян Джуанъш**
не успял да се скрие,
затова **Чулман Джалъш**
видял него.

(41) Втурнал се **Давшан** да бяга,
а **Чулман** след него,
удряйки го с бича
с всички сили.

(42) Един удар
на този бич
разцепвал скалите
и срязвал цели гори.

(43) А връвта на този бич
като змия
сама намирала врага
на своя стопанин.

(44) Като видял, че

не ще успее да избяга,
Джуанъш почнал да моли
Бадж-Турун за помощ.

(45) Обещал ѝ той
да устрои в нейна чест
голям и красив
карамадж на планината.

(46) **Умай-биче** го съжалила
и му наредила на едно място
да пробие тавана на пещерата –
там бил старият изход от **Тама**.

(47) **Куян** веднага направил това
и излетял навън,
а земята и камъните, изхвърлени от него,
паднали на брега на **Бури-чай**.

(48) Тази земя и камъните образували
хълмовете **Куянтау** или **Кук-Куянтау**,
на един от които **Давшан**
побързал да построи **карамадж** на **Умай**.

(49) Затова този хълм
получил назваието **Баджту**;
този **карамадж** станал
свещен за всички **българи**.

(50) А когато по-късно наблизко
построили град,
то и него също
взели да наричат **Баджту**.

(51) Докато **Куян** усърдно
като никога работел,
Турун-Умай узнала
от **Кулюг-Бала** следното:

(52) Оплакал се **Чулман Орбай**
на **Урус-Кубар** от **Куян**,
и онзи поискал да поразии
крадеца с мълния.

(53) Пак съжалила
Бадж-Умай Джуанъш
и го предупредила
за грозящата го опасност.

(54) И му наредила

да носи на главата си
каменен шлем
във вид на **ташаяк**.

(55) **Джуанъш** тутакси направил
един такъв шлем
и го надянал
на главата си.

(56) Прикрил **Куян** шлемът отгоре
и него свалял,
поради което нарекли **Давшан**
също и **Ташбаш** или **Ташаяк**.

(57) Когато **Куян**,
като направил **карамаджа** на **Бадж-Умай**,
тръгнал крадешката
да се придвижва към своя **Миджан**,

(58) **Кубар** го ударил
из-зад един облак със **Саръджа**,
но точният му удар
се стоварил върху каменния шлем.

(59) От този удар **Ташаяк**
се разцепил на парчета,
а отломките паднали в **Бури-чай**
и се превърнали в неговите прагове...

(60) Когато **Чулман Джалъш**
погнал **Куян Джуанъш**,
Алабуга разказал на **Атряч**
за себе си и своето поведение:

(61) *“Аз се крия от **Чулман**
поради нежеланието му
да позволи срещата на
Субан Субаш с мен”.*

(62) Към това **Аспарък** добавил:
*“Не мога да ти помогна
да се измъкнеш от **Подводния Свят**, -
това не е в моята власт!”.*

(63) Тогава **Атряч** внезапно
се почувствувал нищожен
и почнал да моли за помощ
всички велики **алпове** наред.

(64) Но нито един велик **алп**

не можел да му помогне,
защото в Подземния Свят
земните **алпи** стават безсилни.

(65) Когато вече бил напълно отчаян,
спомнил си **Таргиз** за жената на **Мар** –
първата луна **Айрам**
и почнал да я моли за помощ:

(66) “*О, Айрам, жено на Майрам,
помогни ми,
нали дълбоко почитам
твоя мъж Нар-Мар!*”

(67) *Кая се пред теб затуй,
че не те почитах
както следва да се тачи
великата Турун-Аби;*

(68) *Но ти обещавам,
в случай, че се спася,
да построя в твоя чест
невиждан карамадж с евен!”.*

(69) Едва изрекъл това
и пред него
се явил **Кулюг-Бала Челбас**
и му предал словата на **Умай**:

(70) “*Приятно ми е, че си решил
да ме почитаеш
и дори да построиш
карамадж с евен.*”

(71) *Но нали аз зная,
че мнозина хора
са много непостоянни
в своята любов.*

(72) *Затова по-добре се закълни,
че ще направиш следното –
ще ми донесеш
небесните ябълки.*

(73) *Те растат
в забранената градина на Мар...
Ако обещаеш – тогава
аз ще ти помогна!”.*

(74) **Таргиз**, който чувствувал, че **Чулман**

всеки миг ще се върне и ще го открие,
тутакси се заклеял -
и **Умай** му помогнала:

(75) Тя му предала
чрез **Кулюг-Бала**
едно гъше перо
с намотан на него лъч.

(76) Когато **Атряч**
взел перото в ръка,
лъчът почнал да се размотава
и да сочи пътя.

(77) Но **Атряч** не би успял
да се измъкне от връщания се **Джалъш**,
ако не го бил измъкнал **Тулпар**,
с който бил дошъл **Джуанъш**.

(78) **Тулпар** отдавна бил избягал от **Мар**
и отново бил с баща си.
Но когато се появил **Чулман**,
Тулпар, уплашен, се скрил.

(79) Едва при появата на **Атряч**
той излязъл от укритието си
и казал на **Кимер**: *“Качи се,
ще ти помогна да се спасиш!”*.

(80) И наистина, стремителният **Тулпар**
изпреварил **Джалъш**
и дори неговия бич-змия,
препускайки стремително по лъча.

(81) Успял той да измъкне
Укряч Таргиз от **Тама**
направо под носа
на сърдития **Арбай Исадъ**.

(82) Когато **Таргъз** се измъкнал
навън от **Лапъра**,
той се нарекъл
за спомен от това **Гуруглъ** и **Джирас**.

(83) Оттогава **българите**
почнали да играят на **Лапър**,
а на момците-победители
да дават името **Гуруглъ...**

(84) Незабавно **Атряч** пристъпил

към изпълнението на обещанията –
и преди всичко издигнал
в **Арджа-Билиш карамадж** на **Умай**.

(85) Този **карамадж**
и **евенът** на **Турун-Аби** в него
били тъй чудно красиви,
че самият **Укряч** се трогнал.

(86) Но тогава **Тахтал** и **Шахтар**,
които му помагали да строи
карамаджа на високия хълм,
му казали:

(87) *“На великата **Умай-биче**
ще бъде много по-приятно,
ако поставиш в него
нейния **биргюн**”.*

(88) Тогава **Атряч** решил да постави
златен **биргюн** на **Турун-Аби**
и наредил на всички подвластни царе на **Илат**
да приготвят данък от злато...

(89) Като узнал, че златото е готово,
Таргиз отплавал за него с кораб.
Когато пристигнал в **Тарвил**,
почувствувал, че земята се тресе.

(90) **Атряч** попитал своя син,
който бил княз на **Тарвил**
за причината на това тресение
и онзи му разказал:

(91) *“Край града
в едно потайно място
е попаднал в капан
великият **алп Дахус**.”*

(92) *От време на време
той се опитва да се измъкне от него –
блъска с цялото си тяло
и разтърсва земята”.*

(93) Отишъл **Таргиз** да погледне
и като видял, че бивните на **Дахус**
били заседнали в дънера на едно дърво,
учудено попитал **алпа**:

(94) *“О, велики **диве Дахус**,*

*защо ти, толкова могъщият,
не можеш да измъкнеш бивните си
от дънера на дървото?”.*

(95) С въздишка му отвърнал Дахус:
*“Това не е обикновено дърво,
а клон на самия **Бой-Терек**.
Не знаех за това и попаднах в беда.*

(96) *Преследвах аз **алпа Лекдиу**,
бе ми наредено да го накажа
за неблагоприятните постъпки,
а той се скри зад този клон.*

(97) *Той знаел, че това
е клон на **Бой-Терек**,
който не пуска
това, което се забива в него.*

(98) *Реших, че лесно ще поваля
това укритие на **Лекдиу**,
ударих по дървото с бивните си –
и те заседнаха в клоните.*

(99) *Макар и да е безполезно,
опитвам се да се измъкна от капана,
защото страшно огладнях
и чувствавам, че отслабвам и умирам”.*

(100) Съжалил **Таргиз** великия алп
и си спомнил за чука на **Хурса**;
помислил си: *“Ето повод да го изпитам!”* –
и ударил с него клона.

(101) От този удар
клонът се пречупил...
Освободил се от плена **Дахус**
и взел да благодари на **Атряч**.

(102) *“Кажми ми, с какво
ще мога да ти се отблагодаря?”* –
попитал той **Укряч**, но онзи отвърнал,
че си има всичко.

(103) *“Тогава вземи това –
такова няма никой!”* –
казал **Дахус** и дал на **Таргиз**
едно малко парче студ. -

(104) *“Не хвърляй това нещо*

*и винаги го носи със себе си, -
може би някога
то ще ти послужи!”.*

(105) След това **Дахус**
се заел да лекува раната
на клона на **Бой-Терек**,
а **Атряч** си тръгнал по пътя...

(106) Като събрал цялото злато
отишъл **Таргиз** при **Хурса**
и го помолил да му помогне
да изкове златен **биргюн** на **Умай**.

(107) Почнали те да работят,
а щерката на **Хараб** излязла от ковачницата
и казала на баща си:
“*Не искам повече да живея с Хурса!*”

(108) *Той вечно е мръсен и потен
и иска да яде...
Омръзна ми да му слугувам:
нали съм принцеса, а не робиня!”.*

(109) Намислил тогава цар **Хараб**
да изгори **Хурса** и **Атряч** в ковачницата.
Събрал той своя народ
и казал на хората:

(110) “*До мен достигнаха сведения,
че и **Таргиз**, и **Хурса** са самозванци,
и затуй трябва да се уверим,
дали това е тъй.*”

(111) *Чувал съм, че истинските царе и алпи
не изгарят в огъня.
Затуй нека запалим ковачницата
и да разберем истински ли са или не!”.*

(112) Всичко това било измислица на **Хараб**,
но хората не знаели това:
затрупали те ковачницата с дърва и въглища,
а **Хараб** подпалил всичко това.

(113) **Хурса** и **Атряч**
не чували нищо,
защото в ковачницата
било много шумно.

(114) Едва когато запламтяло

всичко наоколо,
Таргиз разбрал,
че работата е лоша.

(115) За щастие, спомнил си
за парчето студ –
взел го
и го хвърлил в огъня.

(116) Стоварил се тогава в ковачницата
такъв страшен мраз,
че **Хурса** и **Атряч**
затракали със зъби от студ.

(117) Когато цялото гориво изгоряло,
те излезли от ковачницата да се постопят
и **Укряч** попитал хората
какво правят тук.

(118) Хората му разказали всичко
и възмутеният **Атряч** казал на народа:
“*Аз пък съм чувал,*
че цар **Хараб** е самозванец!

(119) *Хайде сега да проверим*
истински ли е самият той!”.
Взел той **Хараб** и го затворил
в двореца **Кабан**.

(120) Този дворец стоял
на брега на красиво езеро,
заобиколен от прекрасни градини
и поразявал с великолепието си.

(121) Казват, че там **Хараб** бил скрил
несметните си съкровища,
но **Таргиз** не се отклонил
да ги търси.

(122) Хората затрупали двореца
с дърво и въглища и го запалили.
Изгорял дворецът до основи,
заедно с коварния си стопанин.

(123) Тогава **Атряч** поставил
за цар на **Мамил**
един от синовете си
и продължил работата си с **Хурса**.

(124) Когато най-сетне златният **биргюн** на **Умай**

бил приготвен от тях,
взели го и го поставили
в **карамаджа** на **Турун-Аби** край **евена**.

(125) Близо до **карамаджа** на **Умай**
Атряч основал града **Укряч** –
накратко – проявил се като човек
благодарен и благочестив.

(126) След това **Таргиз**
побързал да изпълни другото обещание –
да намери за **Умай-биче**
един чувал с **кук алмалар**.

(127) Тези небесни ябълки
можели много неща:
удължавали живота на хората
или ги подмладявали.

(128) Те също тъй помагали
на жените да забременеят...
Турун-Умай ги давала
на най-големите си любимци.

(129) Попътувал **Атряч** по света
с **Тулпар**, който още бил с него,
и узнал къде растат
тези зелени ябълки.

(130) А те растели
в невидимата градина на **Мар**,
която правят видима
само птиците **кюнгоши**.

(131) Тези **кюнгоши** имали
образа на невинни гълъбици –
видът им умилявал
незнаещите хора.

(132) Те кацали на дърветата
само тогава,
когато се произнасяло
специално заклинание.

(133) Ако при прочитането на заклинанието
произнасящият го сбърквал,
тогава **кюнгошите** му донасяли
страшна беда.

(134) Когато веднъж

царят на **Улуг Хин** сбъркал,
кюngoшите кацнали
върху къщите на града му.

(135) Тези птици станали огнени
и изгорили града до основи,
оставяйки от него
смо главни.

(136) Узнал **Атряч** също и това,
че думите на заклинанието
знае **алпът Субан Курмъш**
и се отправил към него.

(137) Заварил той **Курмъш** тъгуващ
и леещ сълзи –
и му предложил своята помощ,
ако и той му помогне.

(138) Горестно му отвърнал
Субан Барадж Леу-бай:
*“Как би могъл ти
да разсееш моята мъка?”*

(139) След като ми забраниха
самите *Небеса*
да се срещам с моя скъп
син **Алабуга Аспарък!**”.

(140) А **Таргиз** му казва:
*“Знам къде можеш
да се видиш със сина си,
аз го видях наскоро там!”*.

(141) Тогава **Курмъш** тутакси
му разказал
и за мястото на Невидимата Градина,
и за правилното заклинание.

(142) А **Атряч** обяснил на **алпа**,
че може да се срещне
с **Алабуга Себер**
в една пещера.

(143) Зарадваният **Субаш Курмъш**
се отправил за остров **Нардуган**,
защото това било
в навечерието на **Субаш-кене**.

(144) А **Таргиз** се отправил

към градината на **Мар**...
Но не ще разказваме подробно
тук за **Атряч**.

(145) За него достатъчно
е разказано в “*Таргиз толгау*” –
великата песен
на **кимерските българи**.

(146) Ще повторим от това
само онова, което е необходимо,
което е нужно
за нашето **толгау**...

(147) Приближавайки се до градината,
но без да я вижда,
Атряч произнесъл заклинанието –
И тутакси видял:

(148) Ято ослепително блестящи **кюngoши**
се спуснали от небето
и направили видими
дърветата в градината на **Мар**.

(149) От вида на сияйните **кюngoши**
и прекрасната градина на **Нар**,
Таргиз бил тъй прехласнат,
че не се опомнил скоро.

(150) Когато най-сетне дошъл на себе си
и бързо събрал ябълките,
кюngoшите внезапно изпърхали нагоре
и градината отново станала невидима...

(151) Донесъл **Атряч** ябълките
в **карамаджа** на **Умай-биче**,
поклонил се на нейния **биргюн**
и казал: “*Донесох ябълките!*”.

31. Как Таргиз търсил и намерил Танъш

(1) А **Умай**, невидима,
му каза в ответ:
“*Вземи за своя труд
това огледалце!*”.

(2) “*Но за какво ми е то?*”, -
учудил се **Укръч**,
откривайки с ръката си

едно красиво огледалце.

(3) *“Постави го преди сън
под главата си и ще видиш!”* –
чул той в отговор
насмешливия глас на **Умай-биче**.

(4) Тъй и сторил **Атряч** –
и видял на сън девата **Танъш**.
Както я видял – тъй и се влюбил в нея
и завинаги изгубил покоя си.

(5) Захванал се да я дири –
обиколил почти целия свят,
изтощил дори **Тулпар**,
но не успял да намери девата.

(6) А **Танъш** била
любимата внучка
на ца **Ръштавъл**
и жена му **Бозбика**.

(7) Те живеели щастливо
в своето царство **Сънджак**,
и на народа му било добре
под управлението на **Ръштавъл**.

(8) Веднъж, като дар от небесата,
на царя и царицата се родил
син – **Алмъш** – пръв във всичко,
не познаващ умора и страх...

(9) Веднъж по време на лов
Алмъш видял един лебед,
падащ надолу
от небесните висини.

(10) Когато паднал на земята,
той се превърнал в прекрасна девойка.
Видял я **Алмъш-бахадир**
и изгубил ума си.

(11) Насочил той към нея
своя кон –
а нему тогава също
служел **Тулпар**.

(12) Когато царят на **Самар Буръш**
се оженил за дъщерята на **Куян Кубаниш**,
Джуанъш дал **Тулпар** на царя

в качеството на зестра.

(13) Но **Тулпар** избягал и от **Буръш**
и следващия път
Куян подарил коня
на царя на **Сънджак Тетеш Тавъл**.

(14) Такъв щедър подарък
алпът му направил затуй,
че царят омъжил за него
своята дъщеря.

(15) На **Тулпар** толкова му харесало в **Сънджак**,
че той дълго време
отказвал да се върне при баща си
и служил на **Тетеш, Ръштавъл и Алмъш**.

(16) Но **Алмъш**, изгубвайки ума си,
неволно шибнал **Тулпар** с камшика
и онзи, обиден, решил:
“Ще ти помогна и ще се върна при баща си!”.

(17) Изведнъж ненадейно
се появила тълпа **имегени**
и също се втурнала
към прекрасната лебедица.

(18) Без да мисли, **Алмъш**
се понесъл право срещу тях;
неговите стрели, копие и меч обърнали
в бягство злобните човекоядци.

(19) А лебедницата била **Майган** –
предводителката на **умайджанките**,
дъщеря на **Чулман** и любимата му жена –
сестрата на **Ръш – Ак-Дениз**.

(20) Дълго време нямала
деца **Ак-Дениз**
и почнала да се бои, че ще я изостави
страшният алп **Чулман**.

(21) В отчаянието си решила
да отиде на брега и да се удави,
а на брега намерила
една умираща жена...

(22) До нея лежало
новородено момиченце – това била **Майган**.
Помолила я жената

да се погрижи за нея – и умряла.

(23) Взела **Ак-Дениз** момиченцето
и обявила, че тя я е родила.
Така **Майган** станала дъщеря на **Арбай**,
а по-късно оглавяла **умаиджанките**...

(24) Тръгнали веднъж **умаиджанките**
по молба на **Турун-Аби**
да помогнат на **хоните**,
които били нападнати от **хинците**.

(25) Разбили враговете царя на **хоните**
и обкръжили неговия **табър**.
Тогава жената на царя помолила
Умай-биче да му помогне.

(26) Отначало **умаиджанките** летели,
предводителствувани от **Майган**,
в образа на лебеди,
без да предизвикат безпокойство у **хинците**.

(27) Но като видели, че **сардарът** на враговете
се е откъснал от своите воители,
превърнали се **умаиджанките** в коннички
и повалили **сардара** от коня.

(28) **Хинците** в ужас се хвърлили да бягат,
а изумените **хони** видяли
как **умаиджанките** се превърнали в лебеди
и отлетели в далечината.

(29) За спомен от това наредил
спасеният цар на **хоните**
хон-българите да се наричат също
с името на 40-те девойки – **къргъз**...

(30) По обратния път
към остров **Чулман**
Майган се почувствувала зле
и като камък паднала на земята.

(31) Тя не казала никому,
че **сардарът** я бил ранил в схватката,
затова падането ѝ било
неочаквано за другарките ѝ.

(32) Почнали **умаиджанките** да я търсят,
но така и не я намерили.
Не могли да се задържат

и се наложило да отлетят без нея.

(33) Като дошла на себе си и видяла,
че към нея се носят **имегените**,
Майган се превърнала в кошута
и се втурнала да бяга с всички сили.

(34) **Алмъш** видял това,
но докато разгонвал враговете,
Майган успяла да избяга
много надалеч.

(35) Но принцът яздел
на най-бързия кон,
затова без особен труд
догони и хванал кошутата.

(36) Отново се превърнала **Майган** в девойка
и **Алмъш** ѝ разказал
как я обикнал
в момента, в който я видял...

(37) Казал ѝ принцът също,
че страстно желае
да се ожени за нея,
а тя му отвърнала тъй:

(38) *“Ще бъда твоя жена,
само в случай,
че ме пускаш
нощно време при баща ми!”*.

(39) Очарованият от нея **Алмъш** се съгласил
и те спретнали сватба.
А през нощта, когато мъжът заспал,
Майган помолила **Умай-биче**:

(40) *“О, велика **Турун-Аби**,
помогни ми
по-скоро да се добера
до дома на баща си!*

(41) *Лиши ме раната
от способността да се превръщам
в бърза жаба –
не мога да доплавам до **Чулман!**”*.

(42) Скоро пред нея възникнал **Чокър**
и ѝ предал една жабешка кожа
и думите на **Турун-Умай**:

“Облечи я и отплавай при баща си!”.

(43) Отишла **Майган** при реката,
където облякла жабешката кожа
и, превръщайки се в жаба,
отплавала на остров **Чулман**.

(44) **Алпът Джалъш** толкова обичал
своите дъщери,
че не им позволявал без разрешение
да остават задълго извън дома.

(45) Нощните завръщания на **Майган**
успокоявали **Чулман**,
но тези отлъчвания на жена му
почнали постепенно да дразнят **Алмъш**.

(46) Виждайки веднъж
нейното превръщане в жаба,
той изпаднал в отчаяние
и решил да прекрати това.

(47) Намерил **Алмъш** жабешката кожа
и я изгорил, за да не може
повече **Майган**
да го напуска.

(48) Като узнала за това,
Майган казала на **Алмъш**:
*“Сега трябва да те напусна,
да отида при баща си завинаги,*

*(49) защото не ще мога
без жабешката кожа
да се връщам при него
всяка нощ.*

(50) *Моят баща е владетелят на Подводния Свят,
могъщия алп **Чулман Арбай**,
той не ми позволява без разрешение
да се отлъчвам задълго.*

(51) *Ако поискаш да ме видиш,
а по-добре е да не го искаш,
взemi това камъче
и просто го хвърли във водата!”.*

(52) С тези думи тя изчезнала.
Затъжил се **Алмъш**,
но нямало що да стори – тръгнал

да търси жена си при **Арбай**...

(53) Пристигнал в **Тунай Дингез**,
а **Чулман** му казва:
“Много ме разсърди ти,
принце на **Сънджак**.”

(54) *Исках да те превърна
в нищо затова, че
си се оженил за **Майган**
без моето съгласие.*

(55) *Но се примоли за теб
моята жена **Ак-Дениз**:
оказва се, че ти си неин племенник;
само затова те пощадох.*

(56) *Вземи дъщеря ми
и си върви си мир.
Но искам и ти в бъдещето
да изпиташ същото като мен!”.*

(57) Зарадвал се **Алмъш**
на щастливия завършек на всичко
и не обърнал внимание
на последните думи на **Арбай**.

(58) Не обърнал внимание той
и на изчезването на **Тулпар** –
не свалил очи
от прекрасната си жена.

(59) Върнали се младите
в тогавашната столица на **Сънджак** –
Канджар или Нови **Сандугач** –
и почнали да живеят щастливо.

(60) Минало се време
и им се родили
син – **Тавъш** или **Даиш** –
и дъщеря – **Танъш**.

(61) От **Даиш** произлезли
знатните **караджайски** родове:
Даиш и **Алгъш**, **Урус** и **Айдар**,
Чокър и **Укмас**, **Джанхат** и **Булгар**...

(62) А видял **Танъш**
в съня си **Атряч**
и оттогава изгубил покой,

почнал да я търси навсякъде.

(63) В края на краищата
той тъй се измъчил и отчаял,
че почнал да търси смъртта си
в някакво опасно предприятие.

(64) Тогава до него стигнало
известieto за това,
че **алпът Джуанъш**
откранал от **карамаджа Джаръмшан**.

(65) Ако **Таргиз**
бе чул за това преди,
не би се захванала
да се бори с **Куян**:

(66) нали на Земята **алпите**
са много по-силни от човека,
отколкото в Подземния Свят,
където те отслабват.

(67) Но сега, когато **Атряч**
сам търсел смъртта си,
той решил да тръгне
на война срещу **Давшан**.

(68) *“Или със слава ще изтръгна
от ръцете на крадеца **Джаръмшана**,
или ще загина – и ще се избавя
от нетърпимите мъки на любовта!”* –

(69) Тъй помисли **Кимер**
и, връщайки се в **Илат**,
подготвил за далечен поход
големите си кораби.

(70) Качвайки на **тамовете**
най-добрата си войска,
Укряч отплавал за царството на **Джуанъш**,
което се наричало **Миджан**.

(71) Не знаел отначало **Куян**
кой идва срещу него,
затова за всеки случай
се скрил в планините.

(72) А защитата на **Джаръмшан**
той възложил на **Ет-Барак**,
а него получил

по следния начин:

(73) Отначало откраднал
една от овцете на **Мар**
и изчакал, докато **Дахус**
изпрати **Балкан** да я търси.

(74) После поканил
Ет-Барак при себе си
и предложил на **Кебек**,
измъчен от безуспешното търсене:

(75) *“Остани при мен
за известно време и си почини,
а междуременно попази срещу крадци
скъпоценният **Джаръмшан**;*

(76) *А аз в замяна на това
ще ти намеря овцата на **Мар**
и ти ще се върнеш в **Балкан**,
изпълнявайки заръката”.*

(77) **Ет-Барак**, от който
никой не можел
да отнеме нещо
със сила или хитрост,

(78) с радост се съгласил
и легнал до **Джаръмшана** –
не обичал той търсенията,
а пазенето било за него почивка...

(79) Ако **Атряч**
бе опитал насила
да отнеме от **Ет-Барак**
откраднатия **Джаръмшан**,

(80) то нашият разказ
за царя на **Илат**
би бил много по-кратък:
страшен бил **Кебек**, когато пазел!

(81) Но щастието било
на страната на **Таргиз**.
Наистина, случва се нещастieto
да помага на щастието.

(82) Едва-що бил слязъл **Кимер**
на брега на **Баджпър**,
когато срещнал онази,

която толкова дълго търсил – **Танъш!**

(83) Излязла **Танъш** на брега,
където всеки **български** род
имал свой пристан,
за да потъргува с пристигналите.

(84) Донесла тя със себе си
красиви кожуси, кожи и дрехи,
поставила ги на пристана
и почнала да чака търговците.

(85) За да не бъде никой обиден
– нито **тауль**, нито **иштяк** –
канджарците и **кър-българите**
се били уговорили тъй:

(86) до който пристан
пристане корабът на търговците,
той ще търгува пръв
с пристигналите хора.

(87) Едва когато приключи
търговията с тях,
търговецът може
да отиде при друг продавач.

(88) Това, че корабът на **Таргиз**
пристанал на пристана на **Танъш**
изглеждало, че е
чиста случайност.

(89) Такива неща стават понякога в живота,
но сведущите хора казват,
че случайността е волята на Небесата,
която хората не са разбрали.

(90) Хората наистина
много неща не разбират,
така че кой знае,
кой знае...

(91) **Атряч**, като видял онази,
която отдавна обичал
и тъй безуспешно търсел
по целия свят,

(92) изгубил съзнание
и заспал – нали той,
докато я търсел

не можел да заспи.

(93) Той напълно можел
и да не се събуди,
ако не била старата
гадателка **Бай-Тимат**.

(94) Тя умеела обаче
не само добре да гадае,
но и да лекува
множество тежки болести.

(95) **Бай-Тимат** била считана
за дъщеря на **Чулман**,
но нейни родители били
Алабуга-Аспарък и **Кара-Тимат**.

(96) **Кара-Тимат**, сестрата на **Тиджа**,
обичала лекия живот
и се занимавала само с гадаене
и съблазняване на мъже.

(97) **Кара-Тимат** била
рядка грозотия,
която никой мъж
не би погледнал.

(98) Затова тя правела тъй:
напивала мъжете
и с помощта на вълшебство
ги очаровала.

(99) Като преспивала с един мъж,
тя го зарязвала
и отивала нататък,
да съблазнява другиго.

(100) Така **Кара-Тимат** веднъж
очаровала **Алабуга**,
а после тайно родила и изоставила
дъщеря от него – **Бай-Тимат**.

(101) Тя я родила във водата,
затова течението
донесло и изхвърлило дъщерята
до остров **Чулман**.

(102) **Тиджа** я намерила
и момиченцето толкова й харесало,
че тя казала на **Чулман**,

че я е родила от него.

(103) Но ето какво било чудното:
когато **Бай-Тимат** порастнала,
тя се срещнала с **Аспарък**,
истинския си баща,

(104) и въпреки че
те се нарекли
брат и сестра,
Аспарък я обикнал като дъщеря.

(105) А колко ли сродни души
така и не се намират една друга,
блуждаейки по Земята
като в гъста мъгла...

(106) Повикала **Танъш**,
развълнувана от припадъка на **Атряч**,
Бай-Тимат на помощ,
тъй като тя се оказала наблизно.

(107) Когато **Танъш** видяла
храбрия **бахадир Укряч**,
пламнали от смущение
моминските ѝ страни.

(108) Влюбвайки се в **Кимер**,
тя много се изплашила за него;
за щастие, **Бай-Тимат**
тутакси се съгласила да помогне.

(109) Тогава при гадателката тъкмо
бил дошъл да погостува **Кайнарджи** –
тя дружала с него
още от детинство.

(110) Казан, който нямал дом,
с удоволствие идвал при нея,
за да си почине в къщурката ѝ
в град **Орнадж** край пещерата **Орнадж**.

(111) Между хората те приемали
образа на обикновени хора:
Бай-Тимат на мила старица,
а **Хурса** – на старчето **Казан**.

(112) Изплашената **Танъш**
и старата **Бай-Тимат** с **Казан**
пренесли **Атряч**

в къшурката на предсказателката.

(113) Когато хората на **Таргиз** поискали
да им попречат да направят това,
Бай-Тимат махнала
с дългия ръкав на роклята си –

(114) и всички воители на **Укряч**
на всичките му кораби
тутакси здраво заспали
до тяхното завръщане.

(115) В къщата **Бай-Тимат** наредила
да поставят **Атряч** на миндера
и помолила **Танъш** да го крепи,
за да не падне.

(116) На **Казан** старицата наредила
да изкове един гвоздей,
да вземе дърва
и да сгрее вода в котела.

(117) Учудила се **Танъш** –
никъде нямало дърва;
а **Бай-Тимат** ѝ казва
за душата на **бахадир**:

(118) *“Уморена и натежала е тя,
висяща на гвоздей,
в торбична, в гърдите му –
и не е издържал гвоздеят: строшил се е.*

(119) *Тогавата торбичката с душата му
е паднала в петите и се е скъсала.
Да се извади душата му оттам
не ще бъде лесно, но аз ще опитам.*

(120) *Сега ще ушия
нова торбичка за душата,
а краката на бахадира
ще сгреем в топла вода.*

(121) *Душата му ще стане лека
и ще почне да се вдига,
а аз ще я уловя
в тази торбичка.*

(122) *Сетне с този гвоздей
ще прикова торбичката на място
и твоят бахадир*

веднага ще оживее, ще видиш!”.

(123) Казан взел котел с вода
и, като поставил под него тресчица,
запалил я със своето дихание –
и се захванал с гвоздеа.

(124) Водата почнала бързо да загорява,
макар тресчицата едва да горяла –
това не била обикновена тресчица,
а късче от **Бой-Терек**.

(125) Докато водата се нагривала,
Казан успял да изкове гвоздеа,
а **Бай-Тимат** ушила
нова торбичка за душата.

(126) Когато водата в котела
се нагривала достатъчно,
тресчицата едва-едва
била овъглена откъм края.

(127) **Казан** я угасил
и казал на **Бай-Тимат**:
*“Ще имаш дърва за горене още
за половин година, а може и за цяла!”.*

(128) **Бай-Тимат** пъкнала
краката на **Таргиз** в котела
и хубавичко ги
запарила с брезово венче.

(129) След това тя
взела в ръце торбичката
и наредила на **Танъш**
за малко да се обърне.

(130) Когато след миг старицата
разрешила на момата отново да се обърне,
то всичко вече било направено –
и **бахадирът** отворил очи.

(131) Разказали му за това,
което се било случило с него –
и той горещо благодарил
на своите спасители.

(132) Сетне всички отишли
с него на пристана
и **Бай-Тимат** със същото движение

събудила неговите воини.

(133) Воините се втурнали от корабите
към своя цар
и почнали да го поздравяват
за чудното изцеление.

(134) А **Танъш**, **Бай-Тимат** и **Казан**
стоели наблизно
и с цялата си душа се радвали
заедно с тях.

(135) А когато **Таргиз**
разказал на воините за своите спасители,
то те поискали
да им благодарят.

(136) Но редом с **Атряч**
те видели само **Танъш**,
а **Бай-Тимат** и **Казан**
изчезнали незнайно къде.

(137) Но нямало причини **именците**
да тъгуват заради това
и **Укряч** наредил на воините
да издигнат множество шатри.

(138) В тях той устроил
разкошен пир за **орнаджците** –
в чест на срещата с **Танъш**
и чудесното изцеление.

32. Таргиз Кимер отвлича Танъш и я изгубва

(1) На пира цар **Кимер**
поставил прекрасната **Танъш**
до себе си
и й казал,

(2) че отдавна я обича
и навсякъде я е търсил –
от мига, в който
я е видял насън.

(3) После те двамата
разказали един на друг за себе си
и това още повече
ги сближило.

(4) А когато **Таргиз** й предложил

да стане негова жена,
тя изведнъж се натъжила
и, въздъхвайки, промълвила:

(5) “Баща ми - царят на **Сънджак Алмъш** –
толкова ме обича,
че заповяда завинаги
да живея с него в **Канджар!**”.

(6) “Не мога да изоставя
своето велико царство, -
казал **Атряч** на **Танъш**, -
но и не мога да живея без теб.

(7) Затуй позволи ми
тайно да те отведа в **Илат**:
баща ти ще трябва да се примири с това:
нали ще бъдем щастливи!

(8) Ако не се съгласиш,
няма за какво да живея.
Ако ми откажеш –
още сега ще се убия!”.

(9) А **Танъш** и сама вече
не си представяла живота без **Атряч**,
затова се съгласила
да избяга с него в **Илат**.

(10) Тогава **Таргиз** ѝ разказал,
че се е заклел да върне **Джаръмшана**,
откраднат от алпа **Джуанъш**
в **карамаджа** на **Аджар**.

(11) А **Танъш** му разказала,
че **Джаръмшанът** се пази от **Кебек**,
който само за миг може
да разкъса на части всички воители на **Укряч**.

(12) Тогава **Атряч** изпаднал
в неописуемо отчаяние,
защото не можел да не изпълни
своята клетва,

(13) но и съжалявал за това,
че ще трябва да загине сега,
когато вече е намерил
най-голямото си щастие.

(14) Виждайки как **Таргиз** тъгува,

Танъш му казала:
“*Аз ще дойда с теб в Миджан
и ще ти помогна!*”.

(15) “*Ти за втори път
ми връщаш живота!*”, -
възкликнал зарадваният **Атряч**,
покорен от нейната саможертва.

(16) Той обявил **Танъш**
за своя жена
и направо на пристана
устроил сватбата им.

(17) В нощта след сватбата
в покоите на младоженците
се появила **Бай-Тимат**
и събудила **Танъш**.

(18) “*Аз зная, -
казала тя на **Танъш**, -
че тръгвате
на опасен път.*

(19) *Затова реших
отново да ти помогна
и да те направя
временно ясновидка!*

(20) *Само не казвай за това
на никого от хората –
за това могат да знаят
само **алните!**”.*

(21) Тя намазала
очите на **Танъш**
с някакъв мехлем
с приятна миризма

(22) и **Танъш** в същия миг
почнала да вижда, каквото поиска.
Това бил един щедър дар
от добрата **Бай-Тимат!**

(23) Но не успяла **Танъш**
дори да благодари на старицата,
когато тя отново изчезнала,
сякаш изобщо не е идвала.

(24) Така и не узнала никога **Танъш**

коя била старата **Бай-Тимат**
и защо ѝ помагала
като на любима дъщеря.

(25) Веднъж, когато младата **Бай-Тимат**
била в образа на жаба,
уловили я жестоките
кара-халджийски деца.

(26) По примера на възрастните
те безжалостно убивали
змиите и жабите –
и считали това за връх на доблестта.

(27) **Халджийци** се наричали
кара-сакланите, избягали някога
от **Агил** в **Бърбат** и **Джеремел**
и смесили се с **улджийците**.

(28) **Улджийците** отначало живеели
в Южен **Бърбат** и **Джеремел**,
заедно с част от **джулахците**,
наричащи се **галиджийци**.

(29) **Локър**, когато настъпвал
срещу **Агил** откъм север,
принудил част от **улджийците**
да избягат на брега на морето **Арджан**.

(30) Там тези **улджийци**,
запазили своята чистота,
почнали да се наричан **шумбутци**
и **арджан** или **таук-улджийци**.

(31) Заедно с част от **карите**,
а също и **джамайгетите**, доведени
от **Локър** до морето **Арджан**,
те почнали да почитат **Чулман**.

(32) **Кара-сакланите**, смесили се
на новото място с **улджийците**,
почнали да се наричат **улджийци**,
за да забравят всички за техния позор.

(33) **Агаджирските българи**
ги наричали **халджийци**
и ги делели на **ак-халджийци**
и **кара-халджийци**.

(34) А другите **българи** считали

халджийците за съплеменници –
и самите **агаджирски българи**
наричали **ас-халджийци**.

(35) Знаейки това, **халджийците**,
които се наричали още
и със старото си име –
кара-саклани –

(36) при общуването със съседите
и другите **българи**
обичали да се наричат
също и **българи**.

(37) А цялото различие
между **ак-халджийците**
и **кара-халджийците**
се състояло в следното:

(38) **ак-халджийците**
почитали много **български** обичаи
и били много добри,
поради което ги наричали **балънци**.

(39) А **кара-халджийците**, за разлика
от **българите** и **ак-халджийците**,
убивали змиите и жабите,
поради което се наричали **караджанци**.

(40) Приучил към това **кара-халджийците**
келбирът Халджи – когато
напуснал **Сънджак** и всичко **българско**
му станало омразно.

(41) Част от **ак-халджийците**,
като не можела да понесе
тази жестокост на **кара-халджийците**,
помолила да ги преселят.

(42) Тогава царете на **Агаджир** заселили
една част от **ак-халджийците**
начело с **Руджа-Билиш**
в **Биста-Арджан**;

(43) друга, начело с **Бал-Агадж** –
до **Макидан**;
трета, начело с **Джалъш** –
в северната част на **Бърбат**;

(44) четвърта, начело с **Балън** –

в северната част на царството **Идел**,
което се подчинило на **Агаджир**
по времето на **Биш-Егет**...

(45) Тези части станали народите
на **арджанците** или **арджан-балънците**,
бал-агаджийците, **джалъшците** и **халджийците**, -
и се отличавали с миролюбие.

(46) Само когато враг
заплашвал земята им,
те се хващали за оръжието
и се сражавали добре.

(47) По-късно една част от **арджанците** - **гаджилците**,
а също и **бал-агаджийците**, се смесили
с буйните **лаки** и **джулахците**
и станали по-войнствени...

(48) А **кара-халджийците** или **караджанците**
останали на мястото си,
защото **агаджирските** царе
ги ценели за войнолюбие им.

(49) Те отстъпвали на война
само на **агаджирските българи**
или **ас-халджийците**,
и то не много.

(50) Не се харесвал на **ас-халджийците**
жестокият обичай на **караджанците**,
но предпочитали да търпят това,
помнейки думите на **Агадж**:

(51) *“**Кара-халджийците** са ни покорни
и ни дават хляб и дърва,
които ние не можем
да добиваме в своята степ.*

(52) *Ако ние почнем
всички да обиждаме,
то те ще разбият
каната на нашето царство!”*.

(53) Затова нямало кой
да спре **караджанските** деца,
които били уловили **Бай-Тимат**
като омразно им същество.

(54) Не можела **Бай-Тимат**

да се изтръгне от ръцете на момченцата,
защото преди това я били ранили в крака
неочаквано нападналите я **имегени**.

(55) Ранените **дивове**
бързо губели сила, -
така и тя веднага станала
слаба и беззащитна.

(56) Намислили момчетата да я убият,
но преди това – да я поизмъчват;
привързали я към едно дърво
и почнали да я замерят с камъни.

(57) Горката **Бай-Тимат**,
виждайки своята гибел,
само мълчаливо плакала
под хиленето на мъчителите.

(58) Видяла това
малката **Танъш**,
която минавала с баща си
през **караджанското село**.

(59) **Сънджак** също се подчинявал
на **агаджирските царе**
и **сънджакските българи**
свободно пътували през **Агаджир**.

(60) Затуй пък от **агаджирците в Сънджак**
идвали само събиращите данъка –
ас-халджийците позволявали на поданиците си
да живеят тъй, както искат.

(61) Знаели всички **сънджакци**
за злите обичаи и жестокостта
на **караджанците** – и ги избягвали
при своите пътувания в **Агаджир...**

(62) А **Танъш**, без да послуша баща си,
който се опитал да я спре,
изтичала при момчетата
и ги помолила да пуснат жабата.

(63) А те, надсмивайки се над момичето,
поискали за освобождението
на ранената жаба
цял чувал злато.

(64) Точно толкова злато

носел баща й,
за да купи от **ас-халджийците**
най-добрите коне и волове.

(65) **Танъш** почнала да моли **Алмъш**
да даде златото на децата
и да откупи жабата от тях,
но баща й само се засмял на това.

(66) Тогава **Танъш** заплакала
и каза на баща си:
*“Ако откупиш жабата, аз
обещавам да живея при теб цял живот!”*.

(67) Едва сега **Алмъш**,
който обичал дъщеря си повече от живота,
се съгласил да откупи жабата
и хвърлил на децата чувала злато.

(68) Оттогава **кара-халджийците**
казват на внезапно забогателите:
*“Ти, какво, да не си продал
жаби на българите?”*.

(69) След това
казал цар **Алмъш**
на любимата си дъщеря **Танъш**
тези думи:

(70) *“Гледай да не забравиш
днешната си клетва.
А ако я нарушиш,
аз ще те прокълна!”*.

(71) Но зарадваната **Танъш** тутакси
се втурнала към жабата
и не обърнала на бащините слова
тогава особено внимание.

(72) Тя бързо развързала
нещастната жаба
и ласкаво й каза,
като я галела:

(73) *“Ах, ти, моя леубайка,
малка и красива;
ти сигурно си принцеса
или дори царица на всички жаби!”*

(74) *Гледай да не се отдалечаваш*

от своя татко, -
виждаш ли: наоколо е пълно
с **имегени** и лоши хора!

(75) Плавай по-бързо
при твоите родители
и занаят ги слушай,
защото те ти желаят доброто!”.

(76) С тези думи **Танъш** пуснала
Бай-Тимат във водата, където тя
заплакала, тъй като никой и никога
не я бил наричал красива...

(77) И преди **Бай-Тимат**
не била особено красива,
а после почнала да изглежда
като древна старица.

(78) Но добрината в сърцето ѝ
не станала по-малка:
както и преди, тя
помагала на хората...

(79) Оттогава **Бай-Тимат**
се старала незабележимо
да бъде близо до **Танъш**
и да я пази от беди.

(80) Казват, че именно тя
насочила кораба на **Таргиз**
право към пристана на **Танъш**,
за да могат да се срещнат.

(81) Един моряк видял как на кораба
подскочила някаква жаба
и като приспала кормчията
сама насочила кораба към брега.

(82) Оттогава **българите** казват
на невнимателните капитани и кормчии:
“Да не би жаба
да е управлявала твоя кораб?”.

(83) На другия ден след сватбата
войската на **Таргиз** потеглила на поход.
Танъш сама повела войните –
тя виждала всички пътища за **Миджан**.

(84) Много ли, малко ли

време минало,
но достигнала войската
до двореца на **Куян Джуанъш**.

(85) Спрели се **илатците**
на почиттелно разстояние от хамбара,
който се пазел от **Ет-Барак**,
и не знаели какво да правят по-нататък.

(86) Тогава напред излязла **Танъш**
и така, че да не я
чуют хората,
казала на **Кебек**:

(87) “Добри ми **алпе Балкан**,
аз, **Танъш**, внучката на **Чулман**,
виждам всичко
в този свят.

(88) Виждам и това, че ти пазиш
откраднатия **Джаръмшан**,
а той е откраднат
от **карамаджа** на своя господар – **Мар!**

(89) Дай ни **Джаръмшана**,
защото ние искаме
да го върнем на мястото му –
в **карамаджа** на **Нар Аджар!**

(90) За това ти
ще заслужиш благодарността
на своя господар –
Джаръм-Ат Джайтасир!”.

(91) **Ет-Барак** с въздишка ѝ отвърнал:
“Бих се радвал да ти помогна,
но трябва да намеря овцата на **Мар**
и това за мен е по-важно!

(92) А **Джуанъш** именно
ми обеща да я намери,
ако не ви позволя
да отнесете **Джаръмшана!**”.

(93) Тогава **Танъш** изведнъж
ясно видяла овцата
и тукакси казала
на алпа **Кебек Балкан**:

(94) “А ако аз ти намеря

*тази същата овца,
ще ни позволиш ли
да вземем Джаръмшана?”.*

(95) Когато **Ет-Барак**
отвърнал положително,
Танъш тутакси
му посочила:

(96) *“Овцата е скрита
в дълбокото подземие
под огромния дворец
на алпа Куян”.*

(97) Като взел овцата, **Ет-Барак**
преспойно се оттеглил,
а **Таргиз**, не вярвайки на щастieto си,
взел **Джаръмшана**.

(98) Но той решил да не връща
Джаръмшана в **Аджар**,
боейки се от нова кражба
на неуморимия **Давшан Джуанъш**.

(99) Царят намислил
да построи в **Илат**
нов **карамадж** на **Мар**
и да постави **Джаръмшана** там.

(100) **Атряч** с **Танъш** и цялата войска
благополучно се върнали при корабите
и незабавно отплавали
към остров **Креш**.

(101) Видял това **алпът Куян**
и, ядосан, казал на **Алмъш**,
че **Атряч** отвежда в **Илат**
родната му дъщеря.

(102) **Алмъш**, забравяйки за всичко на света,
препуснал към брега на **Баджпър**
и почнал с висок глас да вика дъщеря си,
заплашвайки нея и **Атряч** с проклетия.

(103) Без да се задоволи с това,
Куян помолил **Кулюг-Бала**
да предаде от него на **Чулман**
едно много важно известие:

(104) *“Когато удряше с бича **Куян**,*

*ти не забеляза втория крадец – Таргиз.
Не успя тогава той да открадне тамъра,
а сега отнася крадения Джаръмшан!”.*

(105) **Кулюг-Бала** предавал всичко
и **алпите** не го лъжели, защото знаели –
ако излъжат само веднъж, то той
никога вече не ще им помогне.

(106) Затова когато **Кулюг-Бала**
предал това съобщение на **Чулман**,
той тутакси му повярвал
и като изплувал от водата, огледал морето.

(107) Край водата **Джалъш** видял
препускащия по брега **Алмъш**,
проклинащ и похитителя,
и родната си дъщеря.

(108) Като се приближил до **Алмъш**,
алпът му казал:
*“Всичко това го нагласих аз
с помощта на огледалото.*

(109) *Нагласих го,
за да узнаеш,
какво чувствува бащата,
чиято дъщеря отвлечат.*

(110) *Сега, за да ти олекне,
пред очите ти
ще потопя целия флот на илатците
начело с Априя!”.*

(111) **Чулман** засвирил на **тамъра**
и се вдигнала страшна буря,
подобна на която никой не бил виждал,
нито преди, нито след това.

(112) *“Тази буря предизвика
Чулман Исадъ, защото
моят баща
ни прокле!”*, -

(113) каза **Танъш** на мъжа си
и високо и жално извикала
към **алпа** на Подземните Води,
могъщия **Арбай Караджай**:

(114) *“Смили се, велики Тун-Бури,*

не потапяй нашите кораби, -
защото на тях са хората
на моя скъп мъж **Таргиз!**

(115) Те не са направили
нищо лошо;
по любов ме взе за жена
Гуруглъ Атряч Таргиз.

(116) Той кара отнетото от крадеца
златно овче руно **Джаръмшан**
в **Илат**, където ще го окачи
в новия **карамадж** на **Мар.**

(117) Ако някой е виновен
за това, което се случи,
то това съм аз,
твоята внучка **Танъш.**

(118) Омъжих се аз
без родителска благословия,
така че накажи мен,
а останалите хора пусни!”.

(119) Тогава се приближила до **Чулман** и **Алмъш**
старата **Бай-Тимат**
и каза с укор на **Джалъш**:
“Какво правиш, татко?”

(120) Защо искаш
да удавиш младите?
За да ги накажеш ли?
Ти вече достатъчно ги изплаши!

(121) Или за да му стане
по-леко на **Алмъш**?
Но и той по-късно
ще съжалява за това!”.

(122) А **Исадун Арбай**
тихичко ѝ казва,
за да не ги
чуе **Алмъш**:

(123) “Знай, че **Танъш**
аз няма да удавя,
но с този крадец **Атряч**
ще се разправя – той си го заслужи!”.

(124) “Не прави това, татко! –

помолила **Бай-Тимат**. –
*Ако погубиш **Таргиз**,
ще погубиш и **Танъш**!*

(125) *Тя обича **Атряч**
повече от живота:
не ще живее без него –
ще умре от мъка!*”.

(126) Разколебал се **Чулман**, но все още
силно го парела обидата.
Тогавя **Бай-Тимат**
се обърнала към **Алмъш**:

(127) *“Дано се засрамиш,
царю на **Сънджак**:
нима баща може да поиска
смъртта на дъщеря си!*

(128) *И ти, изглежда, никога
не си обичал истински дъщеря си,
ако искаш гибелта
на нейния любим.*

(129) **Танъш** обича **Атряч**
*с цялото си сърце
и не ще може
да преживее неговата смърт!*”.

(130) Едва тогава се опомнил **Алмъш**
и заревото на омразата
престанало да заслепява очите му
и да смуцава неговата душа.

(131) Почнал той да ридае
и да си скубе косите,
и за съвсем друго вече
да моли великия **алп**:

(132) *“О, велики **Арбай**, прости ми!
Съвсем съм се побъркал:
пожелах смъртта на дъщеря си
и на онзи, когото тя обича с цялото си сърце!*

(133) *Направи тъй,
че бурята да утихне –
нека младите
да останат живи.*

(134) *Нека по-добре тежестта*

*на твоята стара обида
падне върху моята глава –
не ще преживея аз нещастieto на младите!*

(135) *Защото разбрах най-сетне,
че любящият баща
цени повече от живота си
щастieto на любимата дъщеря!”.*

(136) Заплакал и **Чулман** –
не бил лош той;
заплакала и добрата **Бай-Тимат**,
която рядко била виждала добро от хората.

(137) Тя винаги била съжалявала и защитавала
своята любимка **Танъш**,
която единствена в целия свят
я била нарекла красавица.

(138) Хиляди рани изчерява
една добра дума;
забравяш за мъките,
когато я чуеш.

(139) Тъй че, не бъди скъперник
и отвори уста –
озарявай винаги
с добра дума хората!

(140) Заплакали след **Бай-Тимат**
и всички хора,
които видели това,
оказвайки се на брега.

(141) Всеки при това
оплаквал своето
преживяно някога
и безвъзвратно изгубено щастие.

(142) Едва успява човек
да подремне под люлчините песни на майка си,
да се порадва, когато баща му
го качва на коня...

(143) За един миг
прелитат най-добрите дни,
когато обичаме
и сме заобиколени от приятели;

(144) Когато държи на ръце

малките си деца
и още не знае
какво ги очаква занапред...

(145) И ето, вече стар и самотен
във веселия някога и шумен дом,
и изстиват последните въглени
на пламтялото някога огнище...

(146) Прекратил **Чулман** бурята –
съжалил се над **Танъш** и **Алмъш**,
но взел **Танъш** от кораба
в своя Подводен Свят.

(147) А при **Таргиз** изпратил **Чокър**
със следните думи:
*“Ако искаш да видиш жена си –
ела за нея в **Тунай!**”*.

33. Как Таргиз ходил за Танъш при Чулман

(1) Намислил **Чулман Джалъш**
да изпита любовта на **Атряч**:
решил: *“Ако не дойде за жена си,
ще го удавя в бездната!”*.

(2) Замислил се **Таргиз** над това,
дали да ходи или не при **алпа** –
нали бил виновен пред **Арбай**
и се боял от отмъщението му.

(3) Дълго мислил над това **Атряч**:
и докато плавал,
и след пристигането
на флота му в **Илат**.

(4) В края на краищата той почувствувал,
че без **Танъш** животът не му е мил –
и се отправил за жена си
в Подводното Царство на **Чулман**.

(5) **Байгал** посочила на **Атряч**
входа в Подземния Свят
и казал, че ще му помогне
да излезе от него обратно.

(6) Като попаднал там, **Таргиз**
с трепет помолил
навъсения **алп Чулман**
да му върне **Танъш**.

(7) *“Дълго размисляше ти! –
казал **алпът** на **бахадира**. –
Ако бе дошъл веднага,
веднага щях да ти върна жената.*

(8) *А сега ще я получиш след като
разгадаеш моята гатанка,
след като ме развеселиш
и като познаеш **Танъи** сред другарките ѝ.*

(9) *Ако не изпълниш
тези три условия,
навеки ще останеш
в моето царство!”.*

(10) Разтреперал се **Гуруглъ Таргиз** –
а и кой не би се изплашил,
узнавайки, че никога вече
не ще види прекрасната си земя!

(11) Спомнил си **Атряч** светлото слънце,
пролетната степ с аромат на трева,
пъстрите планини и чистите реки
и едва не заплакал.

(12) Но не се издал:
не подобавало на един цар и **бахадир**
да показва своята слабост
и помолил **алпа** да започва.

(13) Не успял **Чулман** да долови
вълнението на **Атряч**;
усмихнал се вътрешно,
а на глас невъзмутимо задал гатанката:

(14) *“Кажете ми, **бахадире**,
кой се е спускал в **Подземния Свят**
за чудния **тамър**,
но не е бил наказан за това?”.*

(15) Разбрал **Атряч**, че **алпът**
знае за неговата простъпка
и почнал да мисли за това
как по-добре да си признае.

(16) За щастие, **джабгусирът** си спомнил,
че като малък
хората му казва **“Телмерджан”**, защото
говорил зле.

(17) А точно по същия начин
наричали **алпите** и **Чулман** –
за това била разказала на **Таргиз**
неговата жена **Танъш**.

(18) И той решил да отвърне: “**Телмерджан**”,
така че хем да си признае,
а същевременно и малко да развесели **алпа** –
нали и той бил ходил за **тамъра**...

(19) Когато той отвърнал тъй,
то **Чулман**, който знаел от **Танъш**
за това прозвище на **Таргиз**,
едва не подскочил на трона си.

(20) “*Ловко се измъкна **Укряч!***” –
помислил си **Джалъш**,
доволен от отговора
на находчивия **бахадир**.

(21) Но мрачното му настроение
не се било разпръснало напълно
и той предложил на **Атряч**
да го развесели.

(22) Тогава **Гуруглъ** взел в ръце
собствения си **тамър**,
с който никога не се разделял
и засвирил на него и запял.

(23) Научила го била да свири
баба му **Бахта-къз** –
тя карала **Укряч** да пее,
за да се избави от пелтеченето.

(24) “*Както лекарството лекува вътрешностите,
така и пеенето
лекува езика!*” –
казвала му тя.

(25) И действително, когато **Атряч**
почнал да пее,
думите му зазвучали
красиво и вълнуващо.

(26) В свиренето и пеенето
Атряч бил станал майстор –
никой от хората не можел
да се състезава с него в това.

(27) Запял **Таргиз Гуругль**
песен за това,
как като малък
стадал от заекване;

(28) и как казвал
една дума,
а на хората се пручавала
съвсем друга.

(29) Държал се, сдържал се **Чулман**,
но накрая все пак се разсмял;
а когато **Атряч** засвирил “*Гобе*”,
почнал и да танцува.

(30) Отново зарадвал **Таргиз**
Чишма-Бабай Джалъш,
но **алпът** не пожелал
да наруши предишната уговорка.

(31) Повикал той **Танъш**
с нейните другарки
и заповядал на **бахадира**
да познае жена си сред тълпата.

(32) Погледнал **Гуругль Таргиз**
и едва не изохкал –
всички девойки били
неотличими от **Танъш**!

(33) Разстоил се **бахадирът**, но отново
му помогнала **Байгал** –
превърнала се тя в Златна Рибa
и прошепнала на ухото на **Атряч**:

(34) “*Наблюдавай ме
по време на оглеждането;
аз ще ти дам знак –
по него ще намериш **Танъш**!*”.

(35) Когато **Укряч**
почнал да обикаля девойките,
Байгал проплувала
над главата на истинската **Танъш**.

(36) Спрял се **бахадирът**
и казал на **алпа**,
посочвайки **Танъш**:
“*Ето моята жена!*”.

(37) Шумно се учудил **Чулман** на това,
но нямало каквно да прави –
разрешил той на младите
да се върнат на Земята.

(38) Така и не разбрал **Гуруглъ**,
че все пак **Джалъш Исадъ** бил видял
уловката на **Байгал**,
но не се издал.

(39) Помислил си великият **алп**:
*“Ако **Байгал** помага на царя,
тогава значи действително
Таргиз и **Танъш** се обичат!”*.

(40) Когато влюбените отново се събрали
и **Атряч** вече искал
да се върне със жена си в **Илат**,
Танъш изведнъж му казала:

(41) *“Преди да отидем в **Илат**,
нека посетим моя баща
и да го помолим за прошка, -
тревожа се за него!”*.

(42) Тежко било за **Таргиз** да стори това,
но той обичал **Танъш** толкова силно,
че не се съобразил с гордостта си
и се съгласил да изпълни молбата ѝ.

(43) Те излезли на Земята
през пещерата **Умай-Чор**,
която сега се нарича
пещера **Бай-Чор** –

(44) и се озовали в столицата на **Сънджак** –
славния град **Канджар**...
Преклонили се влюбените пред **Алмъш**
и се признали за виновни пред него.

(45) От преживяванията **Алмъш**
се бил поболял – и вече на легло
изслушал ги и им простил, като на деца,
след което спокойно умрял.

(46) Заплакали влюбените
и попитали **Майган**:
*“А как да узнаем
със сигурност:*

(47) *напълно ли
ни прости баща ни
или отнесе със себе си
частица обида срещу нас?”.*

(48) А **Майган** им отвърнала:
“Това знае **Чулман** – нали той е, който
превозва през река **Курун**
душите на напусналите живота хора.

(49) *Затова хвърлете в реката –
ти, зетко, и ти, дъще, - по едно камъче:
по тези камъчета **Чулман** ще покаже
как стоят нещата в действителност.*

(50) *Ако сте простени – то **Джалъш**
не ще позволи на камъните да потънат,
а ако не се простени, **Исадун**
ще повлече камъните към дъното”.*

(51) Тъй и сторили влюбените...
Заскачало камъчето на **Атряч** по водата
и, без да потъва, долетяло
до другия бряг.

(52) Така станало
и с камъчето на **Танъш**...
Заплакали те от радост,
узнавайки, че са напълно простени.

(53) От тогава **българите**
често хвърлят във водата камъчета,
когато искат да узнаят
дали **Чулман** не им се сърди;

(54) И виновни ли са
пред своите родители
или пред роднините и приятелите,
или пред любимите...

(55) Успокоено, отплавали за **Илат**
Атряч и **Танъш**.
До самия град **Орнадж**
ги изпратил новият цар **Даиш**.

(56) Благополучно се добрали
влюбените до **Илат**,
където живяли в любов и мир
дълго и щастливо.

(57) Наистина, почнали **анатъшските худци**
да идват от **Садъм**
и да нападат **Илат**,
но **Укряч** бързо прекратил това.

(58) Изковал тогава **Гуруглъ**
огромна верига и стълбове
и повесил веригата на стълбовете
напреко на един проток.

(59) Този проток съединявал
Чулманско и **Тиренско** морета.
Веригата преграждала пътя през него
и **худците** не можели да нападат.

(60) Скоро след това влюбените
умряли в един и същи ден –
защото не можели **Таргиз** и **Танъш**
да живеят един без друг...

34. Как Могер дошъл на власт и управлявал

(1) След **Гуруглъ** и **Танъш**
1000 години
33 техни потомци
си предавали властта – от баща на син.

(2) 33-ят
бил **бахадирът Джарган** –
такъв юнак, какъвто светът
още не бил виждал.

(3) Разправят, че веднъж,
когато обсаждал
метежния град **Кадъш**
в **капдагското** царство на **Лекдиу** –

(4) неговият инженер му казал:
*“Нашите машини
не ще могат да пробият
стените на тази крепост!”*.

(5) Тогава **Джарган**, разгневен,
грабнал една греда
и като дотичал до стената,
повалил я с един удар...

(6) Изплашеният **Талъй** –
метежния син на **Лекдиу**,

който владеел града, -
се предал на **Джарган**.

(7) В благодарност за помощта
Лекдиу дал на **Джарган**
града **Кадъш**, за да
му плаща данък за това.

(8) А своя син **Талъй**
той предал на **Джарган**,
за да го убие –
за гибел на своите воини.

(9) Но благородният **Джарган**
помолил **Лекдиу**
в името на тяхната дружба
да прости на **Талъй**.

(10) **Лекдиу** простил на **Талъй**
и му дал
друг град – **Джалга**;
а на **Джарган** казал:

(11) *“В отговор на благородството,
проявено от теб,
подарявам ти **Ерабей** –
моя любим певец!*

(12) *Нека неговите песни и свирене
да услаждат твоя слух –
ти си заслужи това...
Не съм срещал такива, като теб!”*.

(13) Но **Джарган** вежливо
се отказал от порадъка –
нямало за певеца
място в кервана му:

(14) всички каруци и животни
били натоварени
с несметната плячка,
която очаквали в **Илат**.

(15) Като оставил в **Кадъш**
своя син **Гекджан**,
когото нарекли **Кадъш**,
Джарган потеглил за **Илат**.

(16) Когато керванът потеглил,
Лекдиу заповядал на **Ерабей**

да засвири – и той
запял един **аланхай**.

(17) Като чули тази песен,
Джарган и воините му
заридали и спрели
огромния керван.

(18) По молба на воините
и по зова на сърцето
Джарган се приближил до **Лекдиу**
и му казал:

(19) *“Прости ми, приятелю,
за моето лекомислие;
вземи цялата ми плячка,
но ни дай певеца!”*.

(20) Не можел **Лекдиу**
да не уважи приятеля си –
и той се върнал от похода
с **Ерабей** вместо плячка.

(21) По пътя към столицата,
пред един **аул**,
посрещнали царя-**бахадир**
навъсените **багъли**.

(22) *“Ние чухме, че ти –
казали те на **Джарган**, -
си разменил цялата плячка
срещу някакъв **хайджи!**”*.

(23) А царят в отговор казва:
*“Донесох в **Илат** това,
с което не ще се сравни
никаква плячка:*

(24) *Това е певецът **Ерабей**,
песните на който
са като благодатен дъжд
за пресъхналата земя;*

(25) *като любимата девойка
за влюбения момък;
като песните на майката
за бебето в люлката...”*.

(26) Заповядал царя на **хайджията** да изпее
един от своите **аланхай** –

той започнал да ее
и целият народ заридал.

(27) Откъснали от себе си **багълите**
всичките си скъпоценности,
сложили ги в краката на **хайджията**
и му казали:

(28) “*Никога досега **българите**
не са донасяли у дома
такава скъпа плячка
като теб, безценни **Ерабей!***”

(29) *Когато ти запя,
ние тутакси си спомнихме
за истинските богатства
на земния живот.*

(30) *Вземи всичките ни богатства
и само пей за нас.
Един твой **аланхай**
струва колкото целия живот!*

(31) *А за спомен от твоето пристигане
ние ще наречем този аул
Биккен и ще построим тук
втора столица на **Илат!**”.*

(32) **Ерабей** останал в **Биккен**
и това селце
действително станало
втора столица на **Илат...**

(33) След смъртта на **Джарган**
властта преминала към **Гекджан**,
но брат му **Могер** решил
да му отнеме властта.

(34) **Гекджан** бил миролюбив,
а без войни нямало плячка.
Багълите не били доволни,
защото обеднявали!

(35) Виждайки това недоволство,
Могер уговорил **багълите**
да поставят за цар него,
обещавайки им да води войни.

(36) **Багълите** свалили **Гекджан**
и поставили за цар **Могер**.

А на **Гекджан** дали да владее
една област в **Бирак**.

(37) **Могер** почнал да води войни
и заедно с това
всячески да потиска народа,
защото алчността няма граници!

(38) Това разорявало народа
и той почнал да се бунтува.
Разгневил се **Могер** и заповядал
да накажат бунтовниците за назидание.

(39) Като чул за това,
че се готви
кървава разправа,
Ерабей казал на **Могер**:

(40) *“Защо не пуснеш
заедно с войската и мен?
Може би моите песни
ще успокоят народа?”*.

(41) **Могер** помислил – и изпратил
Ерабей заедно с отряда.
Когато пристигнали на място,
Ерабей запял.

(42) Народът, който искал
да се сражава с воините,
изведнъж заплакал
и се помирил с царя.

(43) Но царят и след това
не облекчил живота на хората,
а почнал да успокоява бунтовете
с помощта на **Ерабей**.

(44) Този изнежен **хайджи**,
живял само в дворците,
дълго време не знаел
за тежката участ на народа.

(45) Но настъпил ден – и **Ерабей**
разбрал, че злото
е царският гнет и решил
да каже за това на **Могер**.

(46) Точно тогава **Могер**
устроил пир с покани,

на който наредил на **Ерабей**
да пее **аланхай** за него.

(47) Но **хайджията Ерабей**
вместо да
прославя стопанина,
почнал да пее за бедите на народа.

(48) **Могер** изпаднал в ярост
и ако просто бе
прогонил **хайджията**, – никой
не би го осъдил.

(49) Но жестокият **Могер**
заповядал да ослепят **Ерабей**
и тази разправа
потресла мнозина.

(50) Когато палачът
наредил на ослепения **хайджи**
да си върви
и го нарекъл слепец,

(51) **хайджията** пропял:
*“Истинският слепец не съм аз,
а този, който не вижда
бедите на народа.*

(52) *подутите от тлъстина бузи
са запушили очите и ушите му.
Нима можеш да спасиш такъв
от падане в пропастта?!”.*

(53) Казват, че **Могер**, като чул
това предупреждение,
се изплашил и навреме
престанал да потиска народа.

(54) Но ето че веднъж **Ерабей**
се оказал без водач
и тръгнал към **аула Рънджа**
направо от гробището.

(55) Жителите на това село,
които току-що били преживяли мор,
го помислили за **йорег**
и убили **хайджията**.

(56) **Могер** възприел това
като добър знак на съдбата

и отново почнал да воюва
и жестоко да потиска народа.

(57) Той възнамерил дори
да се скара с **алпа Лекдиу**
и да завладее **Капдаг**
заедно с **агаджирците**.

(58) **Агаджирският цар Агил**
и неговият син **Бурун**
били стари другари
на **Могер** в неговите походи.

(59) Затова **Могер**,
получавайки тяхната покана
да завладее с тях **Капдаг**,
не могъл да им откаже...

(60) Тази война започнала
поради кавгата на **Хурса**
и **алпа Лекдиу**,
който се нуждаел от оръжие.

(61) Веднъж **Хурса Кайнарджи**
отказал да дава на **Лекдиу**
своето оръжие
и му казал:

(62) *“Ти извършваш
недостойни дела,
затова ще престана
да правя оръжие за теб!”*.

(63) **Лекдиу** се обидил
и забранил на **Хурса**
да взема нужните му камъни
от планините на **Капдаг**.

(64) А без тези камъни
Хурса не можел
да изковава хубаво оръжие –
затъжил се той.

(65) Узнали за това
Агил и **Бурун**
и предложили помощ на **Хурса**
срещу злато – според теглото на камъните.

(66) **Хурса** се съгласил – злато
той имал много –

и **агаджирите** почнали
да се подготвят за война.

(67) Тъй като собствените им сили
не им били достатъчни,
те привлекли за похода
и своя другар **Могер**.

(68) Заедно те
разгромили **Тарвил**
и извозили оттам
много от нужните камъни.

(69) Освен това **Агил**
дал на **Хурса** да владее
студените планини **Ръбай**,
където обичал да идва **Ръбай**.

(70) **Алпът Ръбай** или **Буран**
винаги духал студено
и поради това в **Идел**
ставало мразовито.

(71) Освен **Ръбай** през планините
често преминавали **аждархаите**,
за да пограбят и похапнат
в **Иделската** равнина.

(72) **Агил** се надявал,
че присъствието на **Хурса** там
ще накара тези **алпове**
да се махнат от тези планини.

(73) На **Хурса** му харесали
Ръбайските планини
и той устроил там
няколко свои ковачници.

(74) И действително – оттогава
Ръбай и **аждархаите**
почнали по-рядко
да се появяват в тези планини...

(75) Срещу камъните и планините
агаджирците и **Могер**
получили от **Хурса**
невиждано количество злато.

(76) Освен това **Хурса**
построил за **агаджирците**

голямата кула **Джучи**
от оловни тухли.

(77) **Агил** се опасявал
от ответно нападение на **Лекдиу**
и помолил **Хурса** да построи
за него една непристъпна кула.

(78) Тази кула
не можела да бъде разрушена от нищо:
нито от **Саръджа**, нито от ураган,
нито от земетресение, нито от тарани.

(79) Тя била толкова огромна,
че под купола ѝ
се събирал цял един град,
в който почнал да живее **Агил**.

(80) Под кулата имало
един таен **дурбун** за царя,
извеждащ от кулата
далеч в полето.

(81) **Бурун** също се криел в кулата,
но той понякога
излизал от нея
по държавни работи.

(82) За всичко това узнал
и разказал на **Лекдиу**
алпът на мръсотията **Буняк** –
и ето защо.

(83) Този **алп** – син на **Шурале** –
се боял от водата
и никога не се миел,
поради което имал отблъскващ вид.

(84) Той целият бил покрит
с черна кал, смесена
с неговите испражнения
и вонял нетърпимо.

(85) Самият той не можел
да навреди на никого,
но от вонята му
човек можел да се задуши.

(86) Поради тази воня
можело да го убият,

поради което **Шурале** му намерил
наметало-невидимка.

(87) **Шурале** купил това наметало
от алпа **Куян**,
а той пък го откраднал
от **Яга Албастъй**.

(88) Но наметалото-невидимка
не можело да скрие миризмата,
поради която **Буняк**
не можел да се среща със жени.

(89) А **Лекдиу** пък имал
вълшебно кожухче,
което именно
скривало миризмата.

(90) Като узнал за това,
Буняк дошъл при **Лекдиу**
и го помолил
да му продаде това кожухче.

(91) *“Ако ми помогнеш
да накажа **Агил**,
ще ти подаря кожухчето!”* –
обещал **Лекдиу**.

(92) Зарадваният **Буняк**
започнал всичко да разузнава
и да предава на **Лекдиу**
получените сведения.

(93) И той измислил
как да плени **Агил**...
Но **агаджирците** все още
не знаели за това.

(94) Животът в кулата
не бил тежък,
а радостта от златото
не намалявала...

(95) Но след радостта
очаквай беда –
и тя не закъсняла
да дойде от **Капдаг**.

(96) Като разузнал всичко, **Лекдиу** наредил
на своя син **Табан**

да накаже **Агаджир** за назидание
и онзи сторил тъй:

(97) Доплавал с кораб
до брега на **Агаджир**
и, като изпратил **Буняк** в кулата,
препуснал с отряда си в полето.

(98) **Буняк** с наметалото-невидимка
проникнал в кулата
и започнал тук
нетърпимо да вони...

(99) **Агил**, за да не се задуши,
избягал от кулата
по тайния **дурбун**
и излязъл в полето.

(100) Но там вече
го очаквал **Табан**,
който поразил царя
с първата си стрела...

(101) Спасил се само **Бурун** –
той често се простудявал,
поради което му викали
“*Сополивия нос*”.

(102) И този път поради хремата
той не усетил миризмата,
затова останал в кулата
и запазил живота си...

(103) Като разгромил накрая
главното пристанище на **Агаджир**,
наречено **Джалда**,
Табан се върнал в **Капдаг**.

(104) За спомен от този
страшен набег
това пристанище било наречено
с името на **алпа** – **Табан**.

(105) След това **Лекдиу**
почнал да мисли за това,
как най-добре
да накаже **Могер**.

(106) Узнал **алпът**, че онзи сам,
със собствените си ръце,

е почнал да отслабва
моцта на своето царуване.

(107) Като не се задоволявал с войните,
Могер почнал заедно с **багълите**
да потиска народа,
защото алчността е безгранична!

(108) Затова **алпът Лекдиу**
решил да нападне тогава,
когато **Могер**
съвсем отслаби себе си.

35. Могер и Раджил Авар

(1) В това време от **Курган**
дошъл **аварският бий Раджил**
по прозвище **Балъм-Ат**,
син на храбривия **Авар**.

(2) Прославил се **Авар-Раджил**
с победите над **аждархаите** –
отнел от тях една част от **Ибер**
и построил там града **Балъм-Ат**.

(3) Но неговият чичо **Алвар**
нападнал владението му,
убил неговия баща
и **Балъм-Ат** избягал в **Идел**.

(4) Там **Раджил** също
построил град **Балъм-Ат**,
но не живял в него дълго –
Алвар отново тръгнал срещу него.

(5) Тогава, като съжалил **иделците**,
Балъм-Ат сами си тръгнал
през **Арджа** и **Тир**
в град **Атряч...**

(6) Майка на **Раджил** била
вечната странница **Кара-Тимат** –
и той като всички нейни синове
се бил родил глух.

(7) Но добрата **Бай-Тимат**
научила **Раджил**
да говори и разбира хората,
иначе нямало да стане **бий...**

(8) Когато **Раджил** довел
своя народ в **Атряч**,
царят на **Илат – Могер** –
се престорил на гостоприемен.

(9) Като видял дъщерята на **Раджил**,
царят пламнал от страст към нея
и решил да я вземе за своя жена,
но **Раджил** се възпротивил.

(10) Казал **Балъм-Ат** на царя:
*“Тази моя дъщеря
трябва да бъде пренесена
в жертва на **Чулман**.*

(11) *Когато веднъж ние
блуждаехме в пустинята
и ни измъчваше жажда,
аз казах на **Джалъш**:*

(12) *“Ако ти, велики **алпе**,
сътвориш за нас вода,
аз ще ти подаря
своята дъщеря **Айкъз**!”.*

(13) *Гутакси възникна езеро,
от което всички се напихме,
при което от голяма жажда
го изпихме до дъно.*

(14) *Реших да подаря дъщеря си
на **алпа Джалъш** тогава,
когато се достигнем
до първото море.*

(15) *А на тебе, добри царю,
ти предлагам за жена
всяка от другите ми
дъщери-красавици!”.*

(16) Но **Могер** бил упорит
и капризен цар
и решил да получи **Айкъз**
на всяка цена.

(17) Като се престорил, че ужким
се е съгласил с **Раджил**,
Могер разположил **аварите**
на лагер край града.

(18) Този лагер бил оглавен
от верния **Мен-Ас**,
по-малкия брат
на благородния **Раджил**.

(19) А семейството на самия **Раджил**
царят настанил
в своя дворец –
и през нощта нападнал **аварите**.

(20) Изненаданите неподготвени **авари**
били разбити
и, спасявайки се, побягнали
към брега на морето.

(21) Изведнъж брегът се отцепил
от останалата суша
и заплавал по морето –
а хората замрели от ужас.

(22) Но скоро **Мен-Ас**,
виждайки, че брегът
не потъва във водата,
успокоил хората.

(23) “*Великият Чулман*
ни помага да се спасим!” –
казал той на **аварите**, -
а така си и било.

(24) Самият **Чулман**, превръщайки се
в голяма риба,
отвел **аварите** в **Агаджир** –
на безопасно място.

(25) След разгрома на лагера
Могер нападнал **Раджил**,
но той бил спасен
от вълшебната си стрела.

(26) Тази стрела
му подарила **Бай-Тимат**
и му казала: “*Тя ще те*
защитава от беди!”.

(27) Когато воините на **Могер**
почнали да разбиват вратите
на покоите на **Раджил**,
стрелата убола **Раджил** в хълбока.

(28) Той успял да се събуди
и като посрещнал убийците
готов за бой,
успял да се спаси.

(29) Той разпръснал нападателите
и, като изтръгнал от ръцете им
своята дъщеря **Айкъз**,
избягал с нея с една лодка.

(30) Посред морето
той казал на дъщеря си:
*“Ти бе обещана на **Чулман**,
така че върви при него!”*.

(31) **Айкъз** скочила зад борда,
но **Джалъш**, трогнат от
верността на бия,
не взел дъщеря му.

(32) Превръщайки се в **Алабуга**,
Чулман пренесъл девойката
до брега на град **Тирен**,
на който бил слязъл принц **Алем**.

(33) **Алем** бил син на **Гекджан**
и любимец на **Джалъш**,
защото майка му била **Агъш** –
любимата дъщеря на **Чулман**.

(34) **Алем** владеел **Кадъш**,
поради което го наричали
Алем-Кадъш и той бил приятел
на великия алп **Лекдиу**.

(35) Решил алпът **Лекдиу**,
че смутовете в **Илат**
са подходящ случай
да накаже **Могер**.

(36) Той предложил на **Алем**
да отмъсти на **Могер** за баща си
и той с радост
се съгласил да нападне **Могер**.

(37) Отишъл той в **Тирен**,
заедно с **алповете** на **Лекдиу**,
а **бейнекците** тутакси
му предали града.

(38) Тогава в ръцете на **Алем**
попаднала **Айкъз** –
видял я принцът
и се влюбил безумно в нея.

(39) Искал **Чулман**
Айкъз да стане
жена на **Алем** –
и така се случило...

(40) А **Раджил** се върнал
в града **Атряч**,
където останало семейството му,
за да им помогне.

(41) Но с нищо не им помогнал –
жена му и дъщерите му
били екзекутирани пред очите му,
заради неговите думи.

(42) Когато **Могер** го попитал
как се е осмелил
да се яви пред него,
след като е отвлякъл дъщеря си,

(43) то **Авар** му отвърнал,
че като истински **българин**,
той не се бои нито от мъчения,
нито от самата смърт.

(44) *“Не се е родил още
и нивга не ще се роди
този, който ще накара
един **българин** да се изплаши!”*, -

(45) гордо заявил той на **Могер**,
а онзи, изпадайки
в неописуема ярост,
екзекутирал жена му и дъщерите му.

(46) Тези жестоки екзекуции
били извършени пред очите на **Раджил**,
който обичал жена си и дъщерите си
повече от живота...

(47) Когато палачите вдигнали
брадвите си над тях,
Раджил трепнал
и поискал да се помоли да ги пощадят.

(48) Но жена му му казала:
“Не смей да се молиш
на този убиец
и бъди твърд до края!

(49) **Българките** с лекота
умират за храбрия си мъж,
и е тежко само за онези,
чийто мъж е страхливец!”.

(50) А на **Могер** казала:
“Според **българския** обичай
женското сърце е
откуп за живота на мъжа!

(51) Аз изкувам със своето сърце
живота на мъжа си!” –
и с тези думи
тя извадила **чиркеса**.

(52) С весела усмивка
тя изрязала сърцето си
и го дала на мъжа си, казвайки:
“Нека то да те спаси!”.

(53) Така умряла **Дилби**,
жената на **Авар-Раджил**,
и в **Бирак** до ден-днешен
почитат нейната памет.

(54) Има там едно племе
на **търмъшите** или **улмасите**.
Те считат, че **Дилби**
се превърнала в **алп-биката Еваба**.

(55) Ако се вярва на **търмъшите**,
алп-биката Еваба
помага на жените
и ги покровителства.

(56) Когато жените имат затруднения
с млякото или раждането,
те винаги се обръщат
към **Турун-Аби** и **Еваба**.

(57) Затова хората
наричат **Еваба** още
и **Булле-бия** и **Кукре-бия**...
Станала тя другарка на **Умай**.

(58) В нейна памет
тези безстрашни хора
се усмихват пред смъртта
и се веселят на погребенията.

(59) Те са толкова храбри,
че се сражават без доспехи
и често врагът бяга
само като ги види...

(60) След тези екзекуции
Могер заповядал на палачите
да изтръгнат езика на **Раджил**
и те го направили...

(61) Но да убие **Раджил** пред хората
след жертвата на **Дилби**
Могер не се решил, и за през нощта
го затворил в тъмницата.

(62) А на слугите наредил:
*“Когато отведете **Балъм-Ат**
в неговия **зندان**,
нанесете му рана.*

(63) *Нека от него
изтече всичката кръв
и той да умре, но нас
не бива да обвинят за това!”*.

(64) Слугите тъй и сторили:
нанесли на **Раджил** рана,
макар и не смъртоносна,
но кръвта не можела да бъде спряна.

(65) Почнал **Авар** да умира,
когато внезапно сърцето на жена му,
което той държал в ръката си,
му казва:

(66) *“Постави ме върху раната
и кръвта ще спре!”* –
Раджил тъй и сторил
и раната се затворила.

(67) А през нощта дъщерята на **Могер**,
която се казвала **Кортка**,
помогнала на пленника да се освободи
и избягала с него в **Бирак**.

(68) Красивата **Кортка**
се влюбила в **Раджил**,
но следва да се каже, че това
се случило по волята на **Умай**.

(69) Разгневила се **Турун-Аби**
на цар **Могер** за това,
че екзекутирал жените на **Раджил**
и така наказала царя...

(70) Отплавали бегълците
към брега на **Уртагил**,
който най-често
наричат **Бирак**.

(71) Гледат – на брега
стои огромна тълпа:
това били **биракците**,
излезли на бой срещу пришълците.

(72) Когато те узнали
за смутовете в **Илат**,
то отказали да признават
жестоката власт на **Могер**.

(73) Нямали те
след **Алабуга**
никакви владетели
и все очаквали **Иджик**.

(74) Нали им бил казал, заминавайки:
*“Аз непременно ще се върна
в един или друг облик
със знака на стрелата в лъка”*.

(75) **Трек-сакланите** мислели,
че идват хората на **Могер**
и се приготвили за бой
начело с **търмъшите**.

(76) А **Авар-Раджил**, като видял
тълпата разярени **биракци**,
решил, че те искат
да го предадат на **Могер**.

(77) Тогава той наредил на **Кортка**
в името на нейната любов
да го убие с лъка
и възшебната му стрела.

(78) Заредила **Кортка** лъка,
но когато вече щяла
да изстреля стрелата,
един **биракец** извикал:

(79) *“Гледайте, хора –
това е знакът на **Иджик**:
значи това е **Алабуга**,
който се връща при нас!”*.

(80) Завикали **трекците**
от голяма радост,
а **Кортка** се изплашила
и изпуснала стрелата.

(81) Но вълшебната стрела
не причинила на **Раджил**
никаква вреда
за учудване на девойката и **Авар**.

(82) А **именците**, като видяли
това чудо,
още повече повярвали в това,
че **Раджил** е самият **Иджик**.

(83) Когато той доплавал
до техния бряг,
те го вдигнали на щит
и го обявили за цар на **Бирак**.

(84) Почнал **Раджил** да управлява
под имената **Агил-Ас**,
Раджил и **Авар**
и се оженил за вярната **Кортка**.

(85) Узнал за това **Могер**
и решил да затрие
и **Бирак**, и **Агил-Ас**
от лицето на земята.

(86) Заповядал той на своята войска
да се събере в **Атряч**,
но не станало така,
както той искал...

(87) Отново нападнал **Могер**
Алем с **дивовете** на **Лекдиу**
и го прогонил
от **Атряч** в **Биккен**...

(88) **Кадъш**, очарован
от красотата на **Айкъз**,
я нарекъл с имената на **Умай** –
Анада и **Ашина**.

(89) Освен това той
я обявил за съвладетелка
и учредил в нейна чест
един голям празник.

(90) На този празник
почнали да възхваляват **Айкъз**
повече от **Турун-Аби**
и това обидило **Умай**.

(91) Решила **Артимас**
да накаже **Алем**
и помогнала на **Могер**
да си върне **Айкъз**:

(92) Превърнала се тя
в огромната двуглава
птица **Кан-Гират**
и полетяла с **Могер** в **Атряч**.

(93) Доляла тя
посред празника на **Айкъз**
и хвърлила на **майдана**
две огромни змии.

(94) Народът завикал от ужас
и се втурнал да бяга,
а змиите се свили в кръг
около **Айкъз**...

(95) Тогава **Могер** скочил в кръга
от гърба на **Кан-Гират**,
и, грабвайки **Айкъз**, се качил
с нея на птицата...

(96) **Умай** веднага
се издигнала във въздуха
и за миг ги отнесла
обратно в **Биккен**.

(97) **Алем** тутакси
почнал да се готви
за война с **Могер**
заради **Айкъз**:

(98) защото животът без **Айкъз**
не му бил драг
и никакви уговорки
не можели да го успокоят.

(99) Като знаел за враждата на **Агил-Ас**
със жестокия **Могер**,
Кадъш предложил на **Авар**
да си уреди сметките със злодея...

(100) **Авар** се съгласил
и те заедно
прогонили **Могер**
от **Биккен** в **Гюнеш**.

(101) **Могер** пък решил
да се разправи с тях
и най-напред пленил
бащата на **Алем** – **Гекджан**.

(102) **Гекджан** тихо управлявал
южните **биракци**,
които били наричани също
къзъл-биджан или **арджа-билишци**.

(103) Той лекувал хората
с помощта на треви
и различни заклинания –
е бил наречен **Аскалбий**.

(104) Народът толкова го обичал,
че го нарекъл и **Боян**
и му възложил да ръководи
празниците – **Аргъсите**.

(105) Поради това **Гекджан**
или **Боян-Аскалбий**
бил наречен също и **Аргъсджи** –
нямало **бий** по-добър от него...

(106) **Могер** заплашил **Алем**,
че ще убие **Боян**,
ако той тръгне срещу него –
и **Алем** отстъпил...

(107) Като хвърлил **Аскалбий** в зиндана,
Могер решил да обезчести **Айкъз**,
макар да бил обещал на **Умай-Биче**,
че ще ѝ позволи да живее сама...

(108) Но когато той
се приближил до **Айкъз**,
от небето паднала пепел
и се посипала по нея.

(109) Това била пепелта
на убитите и изгорените
по заповед на **Могер** –
жените и дъщерите на **Раджил**.

(110) Тази пепел
за миг се втвърдила
и **Айкъз** се озовала
като затворена в камък.

(111) **Могер** вдигнал камъка
над главата си,
искайки да го разбие,
но камъкът го смачкал.

(112) Камъкът тутакси се разцепил
и от него излязла
като новородена
красавицата **Айкъз**.

(113) Тъй завършил
животът на злия **Могер**...
Като чули за това, приятелите
се отправили към **Гюнеш**.

36. Анджа, Бел и Раджил Авар

(1) Синът на **Могер** -
добрият **Анджа** –
сам излязъл да ги посрещне
и предал властта на **Алем**.

(2) Предал той на приятелите –
живи и здрави –
стареца **Гекджан**
и красавицата **Айкъз**.

(3) В замяна **Алем**
предложил на **Анджа**
да остане в **Илат**
и да си избере което иска владение.

(4) Но **Анджа** казал:
*“Срамувам се да остана
заради деянията на баща ми*

и искам да си отида”.

(5) **Алем** му позволил
да вземе каквото си пожелае –
и **Анджа** отишъл в **Агаджир**
с половината **биракци** и **билишци**.

(6) Това били **къзъл-билишците**
и северните **биракци**,
които се наричат **керпе**
или **данай-миджани**.

(7) Те се наричали така,
защото живеели
на река **Сулдан**,
която на **тузски** наричат “**Данай**”.

(8) Цар **Бурун** с радост
приел **Анджа**,
защото властта му била слаба
и се нуждаел от опора.

(9) Отначало **Бурун**
дал на **Анджа**
областта на юг от **Бърбат**,
която наричали **Бърман**.

(10) За **агилците Бърман**
бил чужда земя,
затова те
го нарекли **Угил**.

(11) Там отначало се заселили
трек-българите на **Анджа**,
които почнали да наричат
Бърман също и **Агил**.

(12) А по-късно, когато **Анджа**
станал **субаг** на **Идел**,
те се разселили и там,
а това се случило тъй.

(13) По молба на **Бурун** **Анджа**
със своите **трек-българи**
решил да помогне на **иделците**,
които страдали от войните.

(14) Вождът на **аварите-ермиасци**,
чичото на **Раджил** – **Качкар**,
заедно с **аждархаите**

често нападал **Идел**.

(15) Когато **Анджа** дошъл
със своите хора в **Идел**,
потомците на **Бургас**
му казали:

(16) *“Ако ни избавиш
от злия **Качкар**,
ние ще те изберем
за субаг на **Идел!**”*.

(17) **Анджа** заедно с тях
тръгнал към **Балъм**,
където се бил укрепил с **дивовете**
мерзкият убиец **Качкар**.

(18) Край техния град **джертаулът**
видял несметна войска,
и **Анджа** решил
да действа по-предпазливо.

(19) Той взел пленници
и от тях узнал,
че самият **Яга**
помага на **Качкар**.

(20) **Анджа** се разстроил,
но **иделците** му съобщили,
че нейде в гората
живеят враговете на **Яга** – **келбирите**.

(21) **Анджа** бил ученик на **Гекджан**
и умее много неща.
Като навлязъл дълбоко в гората,
той изпял един **аланхай**.

(22) Тогава дърветата се отдръпнали
и той видял една поляна,
на която седели в кръг
36 келбири.

(23) *“Какво искаш, **Анджа**,
и защо ни отвличаш
от важните работи?”* –
попитали го те, а той:

(24) *“Помогнете ми
да прогоня **Яга** от **Балъм**,
за да не може той*

да помогне на войската на **Качкар!**”.

(25) “Ако се присъединиш
към нас след 60 години,
ще ти помогнем!” –
обещали **келбирите**.

(26) Да стане **келбир-аргибей**
било отдавнашна мечта
на добрия **Анджа** –
нали те можели почти всичко.

(27) Затова тъй се съгласил
и тогава **келбирите**
превърнали един бухал
в пратеник на **Яга**.

(28) “Отиди при **Яга** и му кажи,
че **масгутите** са завладяли
неговият **Златен Кладенец!**” –
заповядали му те.

(29) Бухалът отлетял при **Яга** –
и **Яга** му повярвал,
защото бухалът е от нощните същества,
на които **Яга** се доверява.

(30) **Яга** тутакси се втурнал
към Златния Кладенец,
а **Анджа** атакувал **Балъм**
и разбил **Качкар**.

(31) Раздразнени от поражението,
аждархаите наскрили **Качкар**
на парчета със своите **ибери**
и избягали в своите гори.

(32) Възхитени от победата на **Анджа**,
бургаските принцове
избрали **Анджа** за **субаг**
на целия **Идел...**

(33) На потомците на **Бургас**
Анджа оставил
областите **Миджер** и **Исадун**
и управлявал в съгласие с тях...

(34) Във войната с **Лекдиу**
загинали всички синове
на цар **Бурун** –

останала му само една дъщеря – **Арджа**.

(35) Като не искал да предаде
властта на своите роднини,
старият **Бурун** почнал да мисли
как да възобнови своя род.

(36) Ще кажете: *“Той е трябвало
да омъжи **Арджа**
за **Анджа**
и да дочака внук”*.

(37) Но работата била там,
че когато **Арджа** се родила,
Бай-Тимат казала,
като я погледнала:

(38) *“Тя не ще може да роди,
докато самите **Небеса**
не ѝ разрешат
да направи това!”*.

(39) Но кой трябвало да даде
това разрешение,
никой не знаел –
и това измъчвало **Бурун**.

(40) Виждайки как баща ѝ се мъчи,
Арджа решила сама
да измоли помощ
от **Булле-би**.

(41) Но да се обърне към **Кукре**
тя можела
само в нейния **карамадж**,
а в **Аскъп** нямало такъв.

(42) Тогава **Арджа** тайно,
с неколцина слуги,
заминала за **Илат**, мислейки,
че там има такъв **карамадж**.

(43) Но и там нямало такъв,
и тогава **Арджа** се обърнала
към **алпа Кавес**
и той ѝ помогнал.

(44) Заедно те намерили
парчетата от онзи камък,
от който излязла

Алан-Айкъз.

(45) Заедно те построили
два **карамаджа** –
на сушата, в **Билиш**,
и на един чист остров.

(46) **Билишския карамадж**
посветили на **Турун-Аби**
и на нейния мъж **Мар**,
а островния – на **Булле-би**.

(47) Но въпреки това
хората почнали да наричат
и двата **карамаджа**
с името на **Дилби**.

(48) В **карамаджите** имало
изображения на бикове,
овни, **баръси** и змии,
на риби, птици и дървета.

(49) Там поставили **биргюнците**
на **Турун-Аби** и **Булле-би**,
а всичко това украсили
с рогове и растения.

(50) Когато в огнищата на **аргасите**
били поставени
парчетата от онзи камък,
Кавес казал на **Арджа**:

(51) *“Помоли се в **карамаджите**,
първо в **Билишския**,
а сетне в островния –
и погледни камъните.*

(52) *Ако те засветят,
значи на теб
са ти разрешили да раждаш
и можеш да се омъжиш”.*

(53) **Арджа** тъй и сторила –
и камъните на **карамаджите**
след нейните молитви
ярко запламтели.

(54) Върнала се тя в **Аскъп**
и се омъжила
за **субага Анджа**,

който отдавна я обичал.

(55) Когато Всевишният им изпратил
сина **Аргибей**,
Бурун го отгледал
и му предал властта.

(56) Така в **Аскъп**
почнал да управлява
Аргибейският клон
на династията на **Агаджир**.

(57) А **трек-българите**,
доведени от **Анджа**,
заселили **Идел**,
а по-късно и **Джеремел**.

(58) В **Идел** тези **биракци**
били наречени **ак-саклани**,
а в **Агил** и **Джеремел** –
по името на **Анджа** – **анджийци**.

(59) А **буртаските** **българи**
за разлика от тях
наричали **биш-егетци**
или **биш-калпаки**...

(58) След 60 години
Анджа се присъединил
към **аскалите-аргибеи**,
както бил обещал.

(59) Неговият син **Аргибей**,
като станал цар на **Аскъп**,
почнал да управлява **Агаджир**
според техните указания.

(60) Той им дал едно място
край **Балъмат**,
където те живеели
в пълно спокойствие.

(61) И **Аргибей**, и мнозина
от неговите потомци,
които царували праведно,
също се присъединили към тях...

(62) А в **Уртагил-Бирак**
също тъй праведно управлявал
царят **Раджил Балъмат**

по прозвище **Авар Агил-Ас**.

(63) Скоро, за негова радост,
при него се върнал
с част от хората си
неговият брат **Мен-Ас**.

(64) **Алем**, като узнал, че **Мен-Ас**
е мъдър и честен **бий**,
поканил го на служба
и му дал да владее остров **Креш...**

(65) За да не узнаят хората,
че **Авар** е ням,
Агил-Ас обявил,
че е дал обет за мълчание.

(66) Отначало той говорел с всички
чрез **Кортка**,
която отгатвала
желанията на мъжа си.

(67) Но ето че веднъж
той изобретил писмеността
и почнал да излага своите мисли
върху брезова кора и дъсчици.

(68) Това писмо хората
нарекли **агилско**.
После го приели и **крящите**
и го използват до ден-днешен.

(69) Преди **Авар** някога **Мал-Угер**
се опитал да научи **българите**
на една писменост, която
после наричали **кара-самак**.

(70) **Мал-Угер** тогава
се явил при **българите**
по молба на принц **Нукрат**,
за да ги помири.

(71) Преди това дълго време
агаджирските царе
наемали на служба **биракци**
и ги разселвали в **Агаджир**:

(72) Харесвало им това,
че **биракските българци** са верни
и покорни на царете,

за разлика от **ас-халджийците**.

(73) Накрая тези **биракци** заели
най-добрите земи на **Агаджир**
и в **Бърман** почнала да се чува
само речта на **миджаните** и **баштарците**.

(74) А за **ас-халджийците** останали
само земите близо до **Идел** –
студени и неуютни,
защото там се разхождал **Буран**.

(75) Тогава **агаджирците**
се разбутнували и казали
на тогавашния цар **Карт-Мар**:
“*Върни ни нашите земи!*”

(76) *Ако не ги върнеш, тогава ние
сами ще си ги върнем,
а теб и твоя род
ще накараме да оре за нас!*”.

(77) Но **Карт-Мар** успял да разбие
агаджирските българи
и им отнел
също и половината от **Джеремел**.

(78) И при сина на **Мар**,
който се казвал **Улу-Мар**,
и при сина на **Улу-Мар** -
Кичи-Мар – се бунтували **ас-халджийците**.

(79) Но **джабгусирите** потушили
всички тези бунтове
и още повече притиснали
недоволните **ас-халджийци**.

(80) Но ето че **сагдаките** от **Исадун**,
също недоволни от живота,
решили да подкрепят
ас-халджийците.

(81) Те били преселени тук от **Събан**,
за да помагат на **иделците**
да отблъскват набезите
на **ермиасците** и **караките**.

(82) Но новите им земи
не им харесали и те
решили заедно с **ас-халджийците**

да заемат земите в **Агаджир**.

(83) Обединили се недоволните
и тръгнали към **Джеремел**.
Тогава и злият цар **Кичи-Мар**
дошъл там с **биракците**.

(84) Двете войски се срещнали вечерта
и решили на сутринта
да започнат битката, защото никой
не искал да отстъпи пред другия.

(85) През нощта, по молба на **Нукрат** –
добрия племеник на **Кичи-Мар**, –
биркамът направил гадание и установил,
че в размирицата ще загинат всички **българи**.

(86) Тогава **Нукрат** – съуправителя на **Кичи-Мар**, -
помолил **Мал-Угер**
да помири **българите**,
защото той бил **алп** на миролюбие.

(87) **Таш-Угез** не отказал да помогне
и на сутринта,
като застанал между двете войски,
той им казал:

(88) *“Аз съм **Турджан**, посланик на **Небесата**,
и дойдох, за да ви помиря.
Ако царят даде земя на недоволните,
аз ще изпълня всяка негова молба!”*.

(89) А **Кичи-Мар** тогава
вече бил един болен старец
и много мечтаел
поне малко да се подмлади.

(90) Затова той пожелал
да приеме предложението на **Турджан**
в замяна на една
подмладяваща ябълка.

(91) Но **бият** на **биракците** **Тунджа**
решил да попречи на това –
нали именно неговите земи
искал да отстъпи **Кичи-Мар**.

(92) **Бият** казал на хората:
*“Ако **Турджан** е посланик на **Небесата**,
нека той да го докаже,*

като направи чудо!”.

(93) “Добре!” – казал **Турджан**
и наредил да построят една порта.
Когато я построили,
той предложил на хората:

(94) “Този, който влезе в портата,
тутакси ще изчезне,
защото аз ѝ наредих
да бъде врата към **Тунай**.”

(95) Такова чудо ви показвам,
а който не ми вярва,
може сам да провери
дали това е чудо или не!”.

(96) “Не, тук няма никакво чудо
и аз никъде не ще изчезна!” –
извикал тогава **Тунджа**
и препуснал към портата.

(97) Но едва влязал в нея
и тутакси изчезнал.
Всички се смразили от ужас
и тутакси се помирили.

(98) Царят дал на недоволните
една част от **агаджирските** земи
и получил от **Турджан**
една подмладяваща ябълка.

(99) Когато я изял,
той станал на средна възраст,
но не се зарадвал,
а замислил зло.

(100) Видял той, че **Турджан**
има още няколко ябълки
и наредил на хората си
да ги вземат от **алпа**,

(101) тъй като и царят не вярвал в това,
че **Турджан** е алп;
затуй пък вярвал в силата
на небесните ябълки.

(102) **Алпът** не почнал да се бие
с хората на **Кичи-Мар**,
а, като им оставил ябълките,

влязал в портата и изчезнал.

(103) Когато слугите донесли
ябълките на **Кичи-Мар**,
той веднага
изял още една.

(104) След това той тутакси
се превърнал в бебе,
което плачело и викало
майка си.

(105) Навремето бащата на **Нукрат** –
славния цар на **Аскъп Джуман** –
предал властта на **Кичи-Мар**,
но взел от него дума,

(106) че когато **Нукрат**, който тогава бил малък,
порастне, той ще му предаде
властта, но **Кичи-Мар**
не удържал на думата си...

(107) Сега самият той станал дете,
а принц **Нукрат** – цар;
Нукрат възстановил справедливостта
и размириците утихнали.

(108) **Нукрат** решил в памет
на доброто дело на **Турджан**
да почне отброяването на времето
от този ден.

(109) А за да не забравят хората
за това, той поискал
също и да запише
за станалото на дърво.

(110) Но тогава още нямали
агаджирските българи
собствено писмо –
не се нуждаели от такова.

(111) Имали тогава писменост
батъшците, но
Нукрат не я харесвал
и той се замислил как да стори замисленото?

(112) Но тогава отново
му се явил **Турджан**,
явно доволен от това,

че **Нукрат** иска да го възслави;

(113) Явил се – и предал на царя
писмеността, която
почнали да наричат оттогава
писмо на **Турджан** или **кара-самак**.

(114) Но след смъртта на царя
неговият **биркам** взел за себе си
дъсчицата с буквите и наредил
да ги използват само **камовете**.

(115) Така народът тогава
не успял да опознае
тази писменост, но почнал да води
отброяването на времето по деня на **Турджан**.

(116) А този ден бил,
както запомнили хората,
в годината на **Угез** [1703 г.пр.н.е.] -
не забравяйте това!

(117) За втори път, когато **Авар**
дал на **българите агилското писмо**,
биракците почнали
да пишат с него на дъсчици.

(118) Книгите от дъсчици
хората наричали **вратът**,
защото те говорели
като пеещите дървета.

(119) Наистина, **аскалите и бийовете**
забрали на народа
да пише и чете,
бойки се от вреда – и с право.

(120) А самите те
използвали писмеността,
защото били по право
избраници на народа.

(121) Пишели отдясно наляво –
и забранявали да се записват
законите и имената на страните,
хората, **аулите**, народа...

(122) **Балъмат** учредил
и множество закони,
които до ден-днешен

се използват от **българите**.

(123) Тези закони били
измежду онези,
които въвел по волята на **Тангра**
още **Алабуга Иджик**.

(124) Но поради мора,
който изгребил мнозина
и особено знаещите,
наставленията му били забравени...

(125) Когато **Алем** се разболял,
неговият син **Бел-Билиш**,
който бил пето дете,
попитал **Авар**:

(126) *“Баща ми е болен и бих искал
да узная как достойно
да почета неговата памет,
ако той умре.*

(127) *Сред нас не са останали
добри познавачи на обичая,
затова те моля
да ни помогнеш!”.*

(128) **Агил-Ас** му отговорил:
*“Ако **Алем** умре,
наречи с неговото име
онова, което винаги е пред погледа.*

(129) *Очисти тялото му
от вътрешностите
и го напълни
с благовонна зеленина.*

(130) *След това устрой
достоеен помен –
на 3-я, 7-я
и 40-я ден;*

(131) *а също след една година
и след две години:
за простите хора траурът е една година,
а за големците – две.*

(132) *Нека в промеждутъците
между помените,
до 40-я ден,*

тялото му се прекарва по страната.

(133) *Нека за помените
на красиво място
да направят огнище
и да запалят в него огън...*

(134) *Нека на помена
да дойдат само мъжете,
а жените с децата
да остават вкъщи:*

(135) *нали при **българите** е прието
само мъжете
да изразяват скръб
по починалите.*

(136) *Нека по време на траура
да бъдат прекратени раздорите,
и нека на помените да скърбят
и да устройват състезания;*

(137) *Нека в тях да участвуват
всички мъже – **аси**,
нека те препускат или тичат,
за да определят най-силния.*

(138) *Нека в **джамалите** те
да се борят помежду си,
да мятат камъни, стрели и копия,
да използват бойно оръжие;*

(139) *Нека конните **аси**
да отнемат един от друг
най-големия
жертвен **улак**;*

(140) *нека съперниците бъдат
ловки като барсове,
силни като вълци,
бързи като соколи;*

(141) *нека никой не отмъщава
за загиналите на **джамалите**,
а напротив, нека всички
да се радват за тях.*

(142) *На семействата на загиналите
трябва да се даде достойното
за тяхното положение*

в страната и мъката...

(143) *Нека онзи, който пожелае
да отиде в **Тунай**
заедно с твоя баща,
да бъде наречен негов приятел.*

(144) *Ако не е **бий**,
той следва да бъде избран за **бий**
и да му се даде имущество,
достойно за неговото звание.*

(145) *Нека до деня
на годишния помен
да го хранят и поят
50 от най-добрите слуги на баща ти.*

(146) *Нека те да изпълняват
всяка негова молба
и да му доставят
харесалите му девици.*

(147) *В деня на годишния помен
този човек
следва да се обеси,
заедно със слугите.*

(148) *От техните тела
и трупове на конете им
следва да се отстранят вътрешностите
и да бъдат изпълнени със зеленина...*

(149) *Сетне телата трябва
да се поставят на трупове на конете,
издигнати над земята
върху специални колове.*

(150) *А върху телата да се окачат
клонки от растения,
които не губят листата
и зеления си цвят.*

(151) *Това трябва да се направи
около гроба на баща ти,
след което там да се построи
един красив **карамадж**.*

(152) *Освен това
се прави **биргюн**
на приятеля на баща ти*

и се поставя до гроба.

(153) *На “вдовишкия помен” –
след две години –
най-добрият джамалджия
следва да прекрати траура.*

(154) *Той трябва да се приближи на кон
до белия траурен флаг,
да го изтръгне от ръцете на вдовицата
и, като го строчи, да го хвърли в пламъка на огнището.*

(155) *Царското семейство следва
да се сроди с него –
да омъжи за него девойка
от царския род.*

(156) *След приключването
на вдовишкия помен
вдовицата, ако пожелае,
ще може да се омъжва...”.*

(157) **Бел** благодарил на **Раджил**
и изпълнил помена така,
както той му бил казал,
върщайки обичая на **Илат**.

(158) А с името на баща си
той нарекъл красивата планина,
която се виждала от прозореца
на неговия дворец...

(159) След една епидемия
биракците останали
толкова малко, че **Агил-Ас**
написал молба към **Тангра**:

(160) *“О, Всемогъщи,
аз останах без поданици,
но не искам
да покорявам нови със сила.*

(161) *Ако, о, Всемогъщи,
аз съм бил добър цар,
то дари ми, о, Милостиви,
нови поданици.*

(162) *А ако съм бил лош,
тогава веднага
ме убий*

и изпепели дома ми!”.

(163) Като написал това върху дърво,
Раджил излязъл на двора,
където принесъл в жертва на Небесата
всичките си богатства.

(164) Когато жертвеният огън
се разгорял изцяло,
Авар седнал до него –
и изведнъж видял един мравуняк.

(165) “*Мислех си, че съм изгубил всичко,
а все още са ми останали
хиляди мравки – чирмъши!*”, -
помислил той.

(166) В следващия миг
половината от мравките в царството
се превърнали в хора –
трудолюбиви като мравки.

(167) От онова време
българите почнали да наричат
своя народ
с името на мравките – **чирмъши...**

(168) Когато **Авар** достигнал
до преклонна възраст,
почнало да го тревожи това,
че хората го считат за **алп**.

(169) Ако той би умрял,
те биха могли да решат,
че е бил измамник,
и биха започнали размирици.

(170) За да не допусне това,
Раджил обявил на хората,
които го считали за **Иджик**,
че трябва да опътува за **Тунай**.

(171) Освен това добавил,
че непременно ще се върне,
след като приключи там
някакви си **алповски** работи.

(172) Той изкопал за себе си
гроб с таен ход,
извеждащ в едно тихо място,

и се скрил в него.

(173) А властта си оставил
на своя син **Булгар** –
умен и разсъдлив,
а същевременно и храбър **бий**.

(174) Като излязъл в тихото място,
Раджил отпътувал оттам
с конете, които го очаквали,
на далечно пътешествие.

(175) Той посетил всички **българи**,
джулахците и **рънджайците**,
трите **Хина** – и изумил всички
с мъдростта и знанията си.

(176) Навсякъде той неуморно
внедрявал или възстановявал
българските обичаи,
защото те били свършени.

(177) Царете на **Хин**, **Улуг-Хин**
и на далечния **Джиман-Хин**,
вождовете на **Кермек** и **Тура**
го признали за свой цар.

(178) **Дивовете**, които владеели
една част от **Улуг-Хин**,
се опитали да го пленят,
но това не им се удало.

(179) Самият **Алабуга** дошъл
да му помогне
с **масгутите** и **хоните** –
и **дивовете** били разбити...

(180) А **Кубар**, който отдавна искал
да накаже тези **дивове**,
ги изгорил със **Саръджа**-та
в едно тяхно леговище...

(181) След много години
Авар се завърнал у дова
през същия гроб,
с което направил щастлив своя народ.

(182) Хората му дали
ново име – **Чулмаксъз** –
и престанали да се боят,

че той завинаги ще ги напусне.

(183) Хората повярвали
в бъдещото му завръщане
и смъртта му не можела
да предизвика смут в душите им.

(184) Синът му върнал властта
и той отново почнал да управлява,
получавайки занък от трите **Хина**,
от **Кермек** и от **Тура**.

(185) Когато настъпил
смъртният му час,
той отново обявил на хората,
че пак отива в **Тунай**.

(186) Пак тогава при него дошъл
посланик на **аскалите-аргибеи**
и го поканил
да се присъедини към тях.

(187) На **Авар** вече му било
все едно...
Той се съгласил –
и отишъл в гроба...

(188) Но посланикът успял да докара
Раджил при **аскалите**
и те веднага подмладили
Авар с 50 години.

(189) Как правели това –
никой не знае,
но разправят, че тези **аскали**
до ден-днешен са живи...

(190) В памет на **Авар**
простите **българи-чирмъши**
почнали да носят по няколко
дълги плитки – **ег чач**.

(191) Затова тези плитки
се наричали още
чирмъш чач,
а броят им бил различен.

(192) А знатните мъже
продължавали да носят
подобие то на плитката на **Субаш** –

Субаш или Чуббаш чач...

(193) Но с времето
и двата вида плитки
почнали да се считат
за признак на знатност...

(194) Властта в **Бирак** отново
преминала към **Булгар**, а народът
спокойно се простил с **Авар**,
вярвайки в неговото завръщане...

37. Кой и как царувал в Илат след Бел

(1) А в **Илат** след **Бел**
царувал синът му **Кадъш**,
а след **Кадъш** –
неговият син **Билиш**,

(2) след **Билиш** –
синът му **Саръш**,
след **Саръш** –
синът му **Барадж-Баръш**.

(3) Той успял да подчини
всички **български** земи
и събирал данък
от **Кермек**, **Тура** и **Мамил**.

(4) Извън неговата власт
останали само
останалата част от **Кият**
и огромният остров **Тимел**.

(5) Но там нямало
никакви държави,
а земята била покрита
с гъсти мъгли.

(6) Хората и **дивовете** там
били тъмни, и в мъглата
те не се виждали – по звуците
се ловяли един друг.

(7) Тук-там имало
високи планини,
на които кацали
крилатите **джомруки**.

(8) Те кацали върху тях

веднџ в годината –
и крилата им
веднага падали.

(9) На върховете на планините
нямало мъгли,
затога там
можело да се ловува.

(10) И тамошните хора
тогава се изкачили на планините
и ловяли **джомруките**
цяла половин година.

(11) След половин година
на **джомруките** им пораствали
нови крила
и те отлитали.

(12) Тогава тамошните хора
отново се спускали долу
и почвали да се дебнат
и ядат един другиго.

(13) В **Кият** водели няколко пътеки,
но ги знаели само малцина,
а край бреговете на **Тимел** постоянно
бушували страшни бури...

(14) Така че може да се каже,
че **Барадж** завзел властта
над целия човешки свят, -
а той бил тщеславен.

(15) Затога **Яга**,
обезпокоено от това,
че **Барадж** почнал да търси
неговия Златен Кладенец,

(16) решил да обърка
Баръш-Барадж
и го посъветвал
да стане велик светец.

(17) **Албастъй** направил това
в образа на един **аскал**, -
нали той можел да приема
различни образи.

(18) Освен всичко останало

Яга казал на **Барадж**:
“Ако станеш светец,
ще се превърнеш в **али**!”.

(19) На **Барадж** се харесало
предложението на **Яга**
и той заповядал на всички хора
да го почитат наравно с **Мар**.

(20) Почти всички хора, като размислили,
се съгласили да го правят –
и само **тарбеите**
отказали да постъпят тъй.

(21) Тогава разгневеният **Барадж**
събрал войска от **биракци** –
скитниците **корти** и **билишци** –
и нападнал **Мамил**.

(22) Той прогонил **мамилците**
в мъгливата част на **Кият**,
а в тяхната земя
заселил **билишците** и **кортите**.

(23) **Билишците** построили
в **Мамил** градовете
Субаш, **Барадж** и **Ашина**,
а до тях – техните **карамаджи**.

(24) Почитането на **Барадж-Баръш**
възмутило великите **алпи** –
и **Мар** побързал
да тури край на това.

(25) Веднъж **Барадж** отплавал
с един **бейнекски** кораб
от **Мамил** за **Креш** –
обичал той този остров.

(26) Но по пътя,
докато той спял,
на кораба се явил
Челбас Кулюг-Бала.

(27) Като се представил на моряците,
Кулюг-Бала предал
на изумените **бейнекци**
следното предупреждение на **Мар**:

(28) “Ако вие още сега

*не свалите **Баръш**
на един необитаем остров,
Мар ще ви изпепели!”.*

(29) Изплашените **бейнекци**
вързали царя
и, като го свалили на един остров,
отплавали.

(30) Вървите не били здрави
и **Барадж** бързо
се освободил от тях,
но островът бил необитаем.

(31) Там нямало нито дървета,
нито големи животни,
и царят трябвало да се храни
с червеи, бръмбари и треви.

(32) Изминали много години,
но **Баръш** продължавал да живее,
тъй като на този остров
растяла тревата на дълголетие!

(33) След няколко години
от този живот
царят **Барадж-Баръш**
съвсем се отчаял.

(34) Той поискал да умре –
но годините минавали,
а той не умираше
и не знаел защо.

(35) Всичко бил предвидил
великият **алп Мар**
и унижил царя така,
за да се разкае.

(36) Когато **Барадж** със сълзи
помолил **Нар** за прошка,
Мар се явил пред него
и му казал:

(37) *“Аз ти позволих
да станеш цар на целия свят,
а ти не оцени това
и сега си в жалко положение!”*

(38) *Но след като се покая,*

*бих могъл да те пренеса
в **Илат**, но там
много неща са се променили:*

(39) Царувалите след теб –
твоят син **Багъш**,
неговият син **Сулъш**,
синът му **Бел-Канъш** –

(40) вече умряха от старост
и появяването ти там
ще изплаши хората
и те ще те убият.

(41) Затова по-добре
да живееш на този остров
и да размишляваш за живота,
а аз ще се погрижа за храната!”.

(42) И наистина, на острова
след появата на **Мар**
израстнали дървета
с вкусни плодове.

(43) После **Мар** още неведнъж
посещавал **Барадж-Баръш**
и го научил
да гадае по звездите.

(44) Размишленията на цар **Барадж**
за човешкия живот
били от полза за него –
и душата му се успокоила.

(45) Междувременно синът на **Бел-Канъш** –
безразсъдно храбрият **Агъш**,
който царувал в **Гюнеш** –
бил разбит от **тарбийците**.

(46) Те сключили съюз
с **килятците** и **дивовете** –
и заедно с тях
завладели част от **Мамил**.

(47) **Билищите** и **кортите** удържали
само градовете –
и **Агъш** отплавал за **Бирак**
за нова войска.

(48) Когато пристигнал в **Бирак**,

той попитал **биркама**,
защо търпи
обидни поражения.

(49) **Биркамът** му отговорил,
че за да може
да победи,
му е нужен лъкът на **Барадж**.

(50) Тогава **Атъш** тръгнал
да търси този лък –
и веднъж **Чулман** отнесъл
кораба му до онзи остров.

(51) Като открил на него **Баръш**,
обрасъл с косми,
той му се представил
и го попитал:

(52) *“Не си ли чувал
някога за лъка
на моя праотец –
царя **Барадж-Баръш**?”*.

(53) **Барадж-Баръш** му
се представил
като потомък на джурата **Навбур**
и казал на **Атъш**:

(54) *“**Барадж-Баръш** завеща
на своя **джура** – моя праотец –
да пази този лък тук
до твоето пристигане.*

(55) *И ето че ние,
сменяйки се един друг,
го пазехме тук –
и сега аз го давам на теб!*

(56) *Но те предупреждавам, че този лък
ще осигури победа
само на теб,
но не и на твоите потомци.*

(57) *Те бездруго
ще изгубят войната
срещу **мамилците** – повярвай ми:
така казват звездите!”*.

(58) Но цар **Атъш**,

зарадван от находката,
не го чул
и отплавал с лъка в **Мамил**.

(59) **Барадж-Баръш** отказал
да напусне острова с него –
нали на острова душата му
намерила умиротворение.

(60) След това вече никой
не можал да намери
този остров - и ние не знаем
жив ли е **Барадж** или не.

(61) А **Агъш** разбил
войската на **мамилците**,
но синът му **Урус-Мастър**
отново бил разбит от **тарбийците**.

(62) В боя цар **Мастър**
бил тежко ранен,
но синовете му
го внесли в **карамаджа** на **Ашина**.

(63) Синовете на **Мастър** се надявали,
че в **карамаджа** никой
не ще посмее да убие
техния баща.

(64) Но единият син – **Боян Тулджи** –
не взел оръжието си,
а другият – **Агил** –
взел своя лък.

(65) Напразно **Боян Тулджи**
молел **Агил**
да остави оръжието си отвън –
онзи не се разделил с него.

(66) Вождът на **мамилците** **Мумин**
спрял своята войска
край оградата на **карамаджа**,
изпълнявайки **българския** обичай.

(67) Но тогава пред него
се явила самата **Умай**
в образа на неговата
покойна любима жена.

(68) **Мумин** се вцепенил,

а **Ашина** му казала:
“Дойдох се при теб,
за да ти предам словото на **Ашина**:

(69) “**Урус-Мастър** е извършил
страшно злодеяние
и трябва да отговаря за това,
а ти трябва да го накажеш.

(70) Когато **Мастър** се готвеше
за война с **Мамил**,
жена му скри **Тулджи**
в една пещера.

(71) **Бай-Тимат** ѝ бе казала,
че **Мастър** ще бъде
разбит в **Мамил**,
а **Тулджи** ще загине, -

(72) затова тя
изпрати **Тулджи**
на едно далечно пасбище
да пасе овците на баща си.

(73) Заедно с него
там отиде
една млада слугиня,
която го хранеше.

(74) **Тулджи** обикна тази девойка
и забрави за всичко на света.
Те живееха в една пещера,
за която никой не знаеше.

(75) Когато **Мастър** почна
да събира войската
за похода в **Мамил**,
откри отсъствието на сина си.

(76) Никой не знаеше за **Тулджи**,
но **Мастър** узнал,
че една слугиня отива
някъде от време на време.

(77) Той заповядал да я проследят
и така открил сина си.
Но, боейки се от позор,
той не го разкрил.

(78) Обличайки одежди на **боян**,

Мастър отишъл при него
и заговорил с него,
а синът му не го познал:

(79) нали отишелниците
закриват част от лицето си,
за да не може никой от роднинит
да ги познае.

(80) От разговора с **Тулджи**
царят разбрал,
че той не иска да тръгне
на поход, защото е влюбен.

(81) Тогава **Мастър** помолил
тази слугиня
да го изпрати –
и я блъснал в една пропаст.

(82) **Тулджи**, очаквайки напразно
своята любима,
след известно време
тръгнал след нея.

(83) Каква била
мъката му,
когато я видял
лежаща на дъното на пропастта.

(84) От мъка **Тулджи** слязъл долу
и тръгнал на война –
за радост на **Мастър**,
който избегнал позора –

(85) нали и синовете на царете
трябвало, както и всички,
да ходят на походи
и да се сражават с враговете.

(86) Но за това, че **Мастър**
уби невинната девойка –
той ще умре, а за палач
Ашина избра теб!”.

(87) Възхитен от това, че му се пада
честта да послужи на **Умай**,
Мумин тутакси стрелял
по ранения **Мастър**.

(88) Но **Тулджи**, който бил

до баща си,
го заслони с тялото си –
и бил убит от стрелата на **Мумин**.

(89) Тогава **Агил**
стрелял в ответ
и убил **Мумин**; не ето
какво станало после:

(90) стрелата на **Агил**
пронизала **Мумин**, след което
полетяла към **Агил**
и го убила.

(91) Това се случило
по волята на **Ашина**,
която никога не прощавала
светотатствата в **карамаджите**.

(92) След това
синът на **Мумин** – **Делим** –
обсадил град **Субаш** –
последния оплот на **българите**.

(93) Но, бидейки благороден,
както и баща си,
Делим не шурмувал
този град:

(94) тъй като в него се бил укрил
малкият син на **Тулджи**,
който бил роден
от пленената **мамилка Нанай**.

(95) Тя била подарена на **Тулджи**
от цар **Мастър**,
за да му помогне
да забрави слугинята.

(96) Пленницата скрила,
че била дъщеря
на вожда **Мумин** –
пленът я унижавал...

(97) Когато тя родила
син от **Тулджи**,
тя го нарекла
с красивото име **Тунджи**...

(98) При шурма на града

малкият **Тунджи**
най-вероятно
би загинал в страшната сеч –

(99) и тогава би се прекъснала
династията на **Кимерците...**
но благородният **Делим**
не желаел такава слава.

(100) Той задържал **българите**
в обсада 15 години,
давайки възможност на **Тунджи**
да порастне и да вземе решение.

(101) Като порастнал, **Тунджи**
оценил благородството на чичо си –
сключил мир с него
и дал самостоятелност на **Мамил**.

(102) Заради добротата на **Делим**
Тунджи се побратимил с неговия син
и приел
неговото име – **Егим**.

(103) В замяна **Делим**
разрешил на част от **българите**
да останат да живеят
в град **Субаш...**

(104) Когато **Тунджи** се върнал
на остров **Креш**,
при него дошъл
някой си **Саран** и казал:

(105) *“Аз съм твой брат,
син на **Тулджи** и слугинята –
вече на дъното на пропастта
тя успя да ме роди!”*.

(106) В действителност **Саран**
бил син на един пастир,
който видял смъртта на слугинята
и решил да се възползува от случая.

(107) Той представил сина си,
който се бил родил тогава
за син на слугинята – и му надянал
байгата на слугинята.

(108) Благородният **Егим-Тунджи**

повярвал на **Саран**,
макар безспорни доказателства
за родството им да нямало.

(109) За да не се усъмни
никой в това,
Тунджи обявил **Саран**
за своя съуправител.

(110) В замяна **Саран** привидно
се съгласил с това, властта
след **Тунджи** да премине
към сина на **Тунджи** – **Шаръкан**.

(111) Но за себе си коварният **Саран**
решил да не допусне това –
и устроил убийството на брат си
на собствената си сватба.

(112) **Саран** се женел
за внучката на **Кубар**,
но тя не знаела
кой е нейния дядо.

(113) Само един неин брат
на име **Куксар**
знаел за тяхното родство,
но скривал това...

(114) Веднъж **Ерабей**
имал връзка с **Кара-Тимат**
и от тази връзка
тя родила дъщеря – **Сарби**.

(115) Веднъж тя очаровала
със своето пеене **Кубар**
и родила от него
дъщеря **Сарби**.

(116) Тази втора **Сарби** станала
жена на алпа **Джомрук**
и родила от него
много синове и дъщеря - **Сарби**.

(117) **Кубар** криел от всички
връзката си със **Сарби**,
но един от синовете на **Джомрук**
го възхитил.

(118) Това бил именно **Куксар**,

а той имал
толкова силен глас,
че можел да убие с вик.

(119) При това той можел
да очарова хората
със своето пеене
и те следвали неговия глас...

(120) От баща си **Джомрук**
Куксар наследил умението
бързо да изравя **дурбуни**
и да се изплъзва от преследване.

(121) Възхитеният от **Куксар Кубар**
му разказал за това,
че той е негов любим внук,
но му наредил да скрива родството им.

(122) Оттогава **Куксар** престанал
да се бои от когото и да е –
той бил уверен, че дядо му
ще може да го защити...

(123) Подтикнат от злия **Саран**,
Куксар, заедно с братята си,
почнал да досажда на сватбата
на жената на **Тулджи**.

(124) **Тунджи** се застъпил за **Нанай**,
но във възникналата свада
побойникът **Куксар**
пронизал царя с меч...

(125) Като станал цар на **Илат**, **Саран**
дал на **Куксар Биккен**
и той превърнал града
в гнездо на ужасни разбойничества.

(126) Близо до **Биккен**
имало една клисура –
тук **Куксар** издебвал
своите жертви.

(127) Когато хората, привлечени
от пеенето на **Куксар**
влизали в клисурата,
той ги убивал с вик и ги ограбвал...

(128) Синът на **Тунджи** – **Шаръкан** –

почнал да порицава царя
за дето търпи разбойника
и бил заловен.

(129) Но хитрият **Саран**
не ексекутирал любимеца на народа,
а обявил, че иска
да го принесе в жертва на **Мар**.

(130) Тук вече никой
не можел да му възрази,
защото на **Мар** пожертвували
всичко най-хубаво.

(131) По заповед на царя направили
един огромен меден бик,
в който поставили **Шаръкан**
и запалили огън под него.

(132) Но дъщерята на **алпа Буран** –
прекрасната **Джалкън**, -
която отдавна обичала принца,
помолила баща си да му помогне.

(133) **Буран** изстрелял вътре
през устата на бика
една стрела с парченце студ
и така спасил **Шаръкан**...

(134) През нощта **Шаръкан** излязъл,
а крилатата **Джалкън**,
грабвайки го в обятията си,
полетяла с него към баща си.

(135) Когато прелитали
над онази клисура,
те видяли там **Куксар**
и принцът казал на **Джалкън**:

(136) *“Искам да поставя
край на разбойничествата на **Куксар**,
но не зная как
да се спася от неговия вик!”*.

(137) **Джалкън** му обяснила:
*“Ако облечеш върху себе си
ледените доспехи на баща ми,
неговият вик не ще те убие!*

(138) *Ако ме вземеш*

*за жена, то аз
ще ти помогна
да се сдобиеш с тези доспехи!”.*

(139) **Шаръкан** се съгласил
и радостната **Джалкън**
полетяла към баща си
още по-бързо.

(140) Суровият **Буран Ръбай**
живее на остров **Буран**,
вечно покрит
от снегове и лед.

(141) Когато те долетяли
на острова на **Буран**,
Шаръкан му поискал
ръката на дъщеря му.

(142) **Алпът** се съгласил – и **Джалкън**
по молба на годеника си
измолила от баща си
ледените доспехи за принца.

(143) Като облякъл ледените доспехи,
Шаръкан се отправил към клисурата
и с една точна стрела
повалил **Куксар**.

(144) Принцът искал да довърши
ранения **Куксар**,
но онзи внезапно се примоллил:
“Не ме убивай, принце!

(145) *Аз мога
добре да ти услужа,
ако обещаеш
да ме пуснеш!”.*

(146) Помислил **Шаръкан** –
и, пъхвайки **Куксар** в един чувал,
го отнесъл в **Гюнеш** –
старата столица на **Илат**.

(147) Когато **Саран** го видял,
той изпратил срещу него
своята войска; а **Шаръкан**
заповядал на **Куксар** да вика.

(148) *“Ако извикаш както трябва,*

*ще те освободя,
кълна се в арата!”* –
казал му **Шаръкан**.

(149) Онзи извикал – и от това
не само умряли
Саран и воините му,
но и стените паднали.

(150) След това **Шаръкан**
станал цар на **Илат**,
а **Куксар** освободил –
какво да се прави – бил се заклел...

(151) После той искал отново
да залови **Куксар**,
но онзи станал по-хитър
и навреме се скривал...

(152) Син на **Шаръкан** и **Джалкън**
бил шумният **Уран-Буран**;
той можел да бяга със скокове
по-бързо от конете.

(153) **Уран** бил любимец
на дядо си **Буран**
и често играел с него
на зарове.

(154) **Уран** също искал
да залови **Куксар**,
но онзи ловко се изплъзвал
от могъщия внук на **Буран**...

(155) Но веднъж **Уран**
все пак настигнал **Куксар**,
и той, за да се спаси,
се скрил на острова на **Кубар**.

(156) **Уран** лекомислено
слязъл на **Кубар**,
мислейки, че и нему
ще му се размине това.

(157) **Уран** не знаел, че **Куксар**
бил внук на **Баръс**.
Куксар извикал дядо си –
и той ударил **Уран**.

(158) За щастие в този миг алпът **Буран**

летял към **Уран**,
желаейки да го покани
да играят на зарове.

(159) **Ръбай** успял да измъкне внука си
направо из под удара на **Урус** –
само няколко искри
паднали върху царя.

(160) Преди тези искри
да успеят да изгорят **Уран**,
Буран го отнесъл
на далечния си остров.

(161) Там, в страшния студ,
искрите престанали да парят
и затова **Уран** останал
на остров **Буран** завинаги.

(162) Самият той с лекота
понасял студа –
нали цар **Уран** бил
внук на самия **Буран**.

38. Егим и неговите потомци

(1) След изчезването
на цар **Уран-Буран**
на трона на **Илат** трябвало
да възкачат неговия син **Егим**.

(2) Но братът на **Егим** – **Могез** –
му показал
в своето подземие
една прекрасна жена и казал:

(3) *“Ако ми отстъпиш
властта над **Илат**,
в замяна на това
аз ще ти я дам!”*

(4) Тази жена била **Бозби**,
която самият **Нар-Мар**
наричал своя дъщеря
и не знаел как да ѝ угоди.

(5) Веднъж **Бозби** поискала
да види Земята
и без разрешението на **Мар**
избягала от **Балкан**.

(6) В облика на прекрасна кошута
тя почнала да се разхожда
в една красива гора,
когато неочаквано **Могез** я заловил.

(7) Веднъж той бил намерил
един пръстен на **алпите**,
изгубен от един **алп** –
хората нямали такива.

(8) Камъкът на този пръстен
почвал да свети и казвал
какъв **алп**
се намира наблизо.

(9) Този пръстен посочил
на коварния **Могез**,
че в ръцете му е попаднала
самата **Бозби**.

(10) Зарадвал се **Могез** на сполуката
и решил с нейна помощ
да завладее и царството,
и да стане неуязвим за всички.

(11) Той затворил **Бозби**
в една пещера със здрава решетка
и поканил там
своя брат **Егим**.

(12) Погледнал **Егим Бозби**
и тутакси се влюбил в нея.
За миг забравил за царството
и за всичко друго.

(13) Не можела горката **Бозби**
да му каже за себе си, -
нали по молба на **Турун-Аби**
тя била сътворена няма.

(14) Когато влюбеният **Егим**
се отказал от властта
и цар станал **Могез**,
злодеят задействувал капана:

(15) предложил на **Егим**
да вземе **Бозби**,
а когато той се спуснал в дурбуна,
зазидал подземие.

(16) След това **Могез**
съобщил на **Мар** следното:
“Дъщеря ти е в моя **дурбун**,
но не се гневи на мен!

(17) Залови я със измама
моят зъл брат **Егим**
и пожела веднага
да я обезчести.

(18) На мен заповяда, боейки се от теб,
да го затворя с нея
в моя **дурбун** – и аз,
боейки се от него, го направих.

(19) Но заради теб
направих тъй, че тя
да се окаже там
зад здрава решетка.

(20) **Егим** не може
да я хване,
но може да я убие
със своето оръжие.

(21) **Егим** ми заповяда
да ти предам:
“Нека никой – нито **алп**, нито човек
не смее да се приближава до **Креи**.”

(22) Нека от небето
Кубар да пази **Креи**;
нека по морето и под него
Чулман да пази острова.

(23) Нека ветровете не духат
в посока към **Креи**,
а **Чулман** пропуска
само корабите на **Могез**.

(24) А ако тези условия
бъдат нарушени,
то аз със собствената си ръка
ще убия **Бозби**!”.

(25) Всичко това **Егим** ми заповяда
да ти предам:
о, велики **Мар**,
не се гневи на мен!”.

(26) Като чул за тези условия,
Мар помръкнал,
но нямало какво да прави
и той ги приел заради **Бозби**.

(27) Но дворецът му
почнал да се оглася
от неговите ридания и вопли –
и животът в **Балкан** станал тежък.

(28) А **Могез**, съобщавайки на брат си,
че е разгневил **Мар**
и затова на Земята
го очаква отмъщението на **алпите**,

(29) заживял спокойно
на своя остров,
напускайки го
само за събирането на данъка.

(30) Великите алпи, на които **Мар**
наредил да охраняват **Креш**,
почнали да го правят,
но с голяма неохота.

(31) Виждайки, как мъжът ѝ се измъчва,
Турун-Аби го съжалила
и почнала да търси начин
да освободи **Бозби**.

(32) А в онзи **дурбун**
имало още една пещера,
в която се пазел
неугасимият огън.

(33) След като **Иджик**
взел малко от него
за **Аратеб, Тангра**
поставил тук пазач.

(34) Пазачът бил **Джар-Буга**,
сина на **Мал Угер**,
който не се подчинявал на никого,
освен на **Всевишния**.

(35) И този **Джар-Буга**
се влюбил в **Бозби**
и не допускал никого
близо до нея.

(36) **Могез** се надявал,
че **Джар-Буга**
веднага ще убие **Егим**,
но той съжалил принца.

(37) Самотно му било
в дълбокия **дурбун**,
а разговорите с **Егим**
го развличали.

(38) **Никой** не търсел на Земята
и **Егим** – защото той
бил непостоянен човек
и нямал жени и приятели.

(39) Той имал син **Джучи-Джучим**,
но бременната му майка
той бил изоставил още в младостта си
и те не се познавали.

(40) И тъй, **Турун-Аби**
с помощта на **Чакчак**
намерила **Джучим** и го попитала
дали не иска да отмъсти на баща си.

(41) **Джучим**, разсъдлив младеж,
сериозно й отвърнал,
че иска, но първо
трябва да убие **Куксар**.

(42) *“Съвсем не могат
от него да живеят хората,
и аз им обещах
да накажа злодея!”* –

(43) обяснил той на **Умай**;
и тя, сподавяйки усмивката,
казала, че ще му помогне,
ако той й помогне.

(44) Плеснали се по ръцете -
и тръгнали към клисурата,
където се криел **Куксар**
след поредното разбойничество.

(45) **Умай**, оставяйки **Джучи**
в засада сред камъните,
излязла на видно място
и се съблякла гола.

(46) Старият ерген **Куксар**,
виждайки я, изтръпнал
и, не издържайки,
се измъкнал от цепнатината.

(47) **Джучи** тугакси стрелял
и още с първата стрела
поразил **Куксар** –
такъв бил краят на разбойника.

(48) Преди това **Буран**
бил предупредил **Умай**
да се пази
от наглия **Куксар**.

(49) И също бил добавил,
че онзи силно навредил
на неговия любимец **Уран**,
за което би искал да го накаже.

(50) **Умай** веднага наредила
на **Кулюг-Бала** да отнесе
тялото на **Куксар**
на алпа **Буран**.

(51) Доволният **Ръбай**
отнесъл тялото на **Мар**
и помолил **тархана** на **алпите**,
покланяйки се ниско:

(52) “*О, **Нар**, помоли Всевишния
Куксар да стане
пазач на морето
край моите острови.*”

(53) *Защото иначе нямам покой
от злите рибари,
които убиват всичко живо
под носа ми!*”

(54) На **Мар**, както и на **Умай**,
се харесвал учтивият
и сериозен **Буран** –
и той изпълнил молбата му.

(55) Тангра превърнал **Куксар**
в алпа **Кук-Нерге**
и оттогава **Куксар**
плува сред онези острови:

(56) плаши рибарите
с гръмкия си рев,
а когато те са алчни,
потопя ги и разкъсва техните мрежи.

(57) Понякога **Буран Ръбай**
милостиво го кани
да поиграят на зарове –
и те играят тримата.

(58) **Буран** носи на **Уран**
тревата на дълголетието –
и затова той, казват
е жив до ден-днешен...

(59) А за **Джучи**
Умай превърнала един камък
в тялото на **Куксар**, за да
може да покаже плячката на хората.

(60) Сега **Джучим**
трябвало да помогне на **Умай**.
Той се уговорил с нея,
че ще замине за **Креш**.

(61) За целта той
се присъединил към робите,
които **билищите** изпращали
на остров **Креш**.

(62) Там той възнамерявал
да убие **Егим**
и да освободи **Бозби**
за радост на **Мар**.

(63) *“Но как да се промикна в пещерата,
в която се крие **Егим**?”* –
попитал **Джучи** преди
отплаването **Айрам**.

(64) *“Всички роби **Могез**
принася в жертва на **Джарбуга**,
боейки се, че той може
да излезе навън и да го убие.*

(65) *Тези роби
падат в една пропаст,
когато вървят по пътечка
с падащи камъни.*

(66) *Ще ти дам едно перо
и то ще те преведе
по онези камъни,
които не падат.*

(67) *Там, в дурбуна,
ти ще намериш **Ибер**,
ще го покажеш на **Джар-буга**
и той ще те пропусне!” -*

(68) обяснила **Умай** на **Джучи**
и му дала
едно перо от жерав,
което светело в тъмното...

(69) Когато **Могез** вкарал робите,
които довели в **Креш**
в страшното подземие,
те почнали да падат надолу...

(70) А още на кораба
Джучи се запознал
с една робиня –
и се влюбил в нея.

(71) Когато те тръгнали
по тъмното подземие,
той хвърлил перото
и я взел за ръка.

(72) Те преминали по пътя,
който посочвало
летящото напред перо –
и останали живи.

(73) Перото показало на **Джучи**
къде е скрита брадвата **Ибер** –
и когато се появил **Джар-буга**,
Джучи му показал **Ибера**.

(74) **Джар-буга** познал брадвата,
с който **Умай** го освободила
от угробата на Желязната Крава
и смирено се отдръпнал.

(75) Скоро **Джучи** видял
един брадясал, мръсен дрипльо –
и замахнал с брадвата,
за да го убие.

(76) Но **Джар-буга**, който можел
да разпознава много неща,
казал на **Джучи**: *“Нима ти
ще можеш да убиеш баща си?”*.

(77) **Джучи** се засрамил
и насочил удара
срещу здравата решетка -
и тя се пръснала на парчета.

(78) Тогава **Бозби** била освободена
и прегърнала **Егим**;
тя му съчувствувала –
нали и той бил пленник.

(79) Учудил се **Джучи** на това
и тогава **Егим**
му разказал
как бил попаднал в **дурбуна**...

(80) Зарадвал се **Джучи**,
че не е убил баща си
и му казал на свой ред,
че е негов син.

(81) Заридал **Егим** от радост,
възхитен от младия **бахадир** –
бащинските чувства
се пробудили в него.

(82) Прегърнал той сина си –
и тогава заплакал и **Джучи**:
синовната любов към баща му
сгряла неговата душа.

(83) **Самор**, която незабележимо била там,
се измъкнала навън
по своите си ходове
и съобщила на **Умай** за всичко.

(84) **Турун-Аби** веднага
заповядала на злия **Могез**
да отвори **дурбуна**
и да освободи хората от него.

(85) **Могез**, като видял,
че плановете му пропадали,
наредил на воините си
да разчистят входа.

(86) А когато **Бозби**
с приятелите си
се появила на входа,
Могез наредил да стрелят по тях.

(87) Почнали воините да стрелят,
но **Умай** била нашрек;
тя отдавна разбрала всичко
и постъпила тъй:

(88) Накарала стрелите да се забият в онези,
които ги изстрелвали –
и още първата стрела
убила злия **Могез**.

(89) А **Егим**, като излязъл от пещерата,
тутакси ослепял:
дългото седене в пещерата
отслабило очите му.

(90) И тогава **Егим** казал:
*“Сега нямам какво
да правя на Земята,
ще остана в пещерата!”*.

(91) Зарадваният **Джар-буга**
запалил за него
такъв ярък огън,
че той почнал да вижда сенките.

(92) Почнали те двамата
да убиват времето в пещерата,
като си разказват един на друг
разни истории...

(93) Тогава народът
избрал за цар
младия **бахадир Джучим** –
последния принц.

(94) **Джучи** се оженил за робинята,
която бил обикнал
и с нея често
посещавал баща си и **Джар-буга**.

(95) Когато **Егим** умрял,
то Всевишният
по молба на **Джар-буга**
го превърнал в **алп**.

(96) **Егим** станал **алп** на жалостта
и понякога, невидим,
той излиза от пещерата
и събужда жалостта у хората.

(97) Нали мнозина биха искали
да ги обикнат техните
родители и деца –
те се надяват на **Егим**.

(98) Но **Егим** не успява
да помогне на всички:
бавно ходи той, -
нали е слепец.

(99) Да и освен това,
като идва при едни,
той по пътя помага и на други –
нали навсякъде хората се нуждаят от жалост...

(100) **Джучим** пренесъл
столицата на **Илат** в **Биккен**,
там му се родил син, -
бъдещият цар **Джаим**...

(101) След **Джаим** управлявал
синът на **Джаим** – **Балим**,
който за разлика от баща си
бил лекомислен.

(102) Като изразходил хазната си
с лов, пирове
и забавления със жени,
той изпаднал в нужда от средства.

(103) **Балим** не се решил
да повиши данъците,
а предпочел да тръгне
по друг път.

(104) Този път му подсказал
цар **Джилки Мърджалъш**,
за чиято дъщеря – **Агъш** –
той бил женен.

(105) Тъстът му предложил:
*“Хайде заедно
да нападнем богатия **Мамил**
и да завземем там добра плячка!”*.

(106) На **Балъм** се харесало
предложението на тъста му –
и те двамата почнали
да нападат **Мамил**.

(107) В първата война
Балим извадил
хиляда отряда –
и получил прозвището **Меналай**.

(108) За да бъде
по-близо до тъста си,
Балим пренесъл столицата
в град **Атряч**...

(109) От дъщерята на **Мърджалъш**
Балим имал двама сина –
Джаръм и **Талай**...
Талай станал следващия цар.

39. Как проклятието на Умай тегнело над рода на Талай

(1) И **Талай**, и неговият син **Балавъз**,
и синът на **Балавъз** – **Атряч**,
които царували по-късно,
също воювали с **Мамил**.

(2) В същото време **Джаръм**,
неговият син **Ак-Талай**
и синът на **Ак-Талай** – **Джамил** –
работели в **Биккен**.

(3) **Джаръм** бил
добър ковач,
Ак-Талай – орач,
а **Джамил** – пастир.

(4) Те се считали
за **субаги** на **Биккен**,
но командували само тогава,
когато имало война.

(5) Животът на безделниците
почива на разбойничество и грабеж –
защото безделниците
нищо не произвеждат.

(6) Настъпва време, когато
на разбойниците почва да се струва,
че всичко им е позволено –

и те нарушават всички обичаи.

(7) Беззаконието ги води
направо към страшната гибел –
но те не могат да бъдат спрени:
мислят се за всемогъщи.

(8) **Талай**, пропилял богатствата
на не един **мамилски** град
и потънал в разврат,
почнал да подозира жена си в измяна.

(9) Тя била невинна,
тиха и скромна,
но извергът я убил
и изял тялото ѝ.

(10) Тогава **Турун-Аби** казала:
*“Проклинам рода на **Талай**!
Нека **Талайците** в **Илат**
измрат всички до един!”*.

(11) Синът на **Талай** – **Балавъз** –
се скарал с баща си
при подялбата на плачката
заради една красива кана.

(12) Тя била подхвърлена на бащата
от самата **Умай-биче**,
и синът обвинил **Талай**
в укриване на плачка.

(13) Когато почнали да се бият,
Балавъз извадил **чиркеса**
и пронизал с него
жестокия си баща.

(14) Като станал цар, той почнал
да обезчестява девиците,
отнемайки ги
от ридаещите от мъка родители.

(15) Вече обезчестени, той ги продавал
на ловките **бейнекски** търговци.
Не издържала **Умай**
и решила да прекрати това.

(16) Със своите **умайджанки**
тя издебнала **Балавъз**
в едно закътано място

и го насякла на парчета.

(17) А синът на **Балавъз – Атряч**,
за да овладее
жената на брат си **Къдан – Зара** –
заклал **Къдан** като овца.

(18) **Зара** била **миджанка**,
а техните девойки, както се знае,
са лишени от разпътство
и прекрасни на вид.

(19) И бременната **Зара** успяла
да избяга при **къзъл-джирците**.
Скривайки това, че е царица,
Зара се омъжила за един **джирец**.

(20) **Джирците** го наричали **Гидж**,
а **българите – Иджим**;
той търгувал с **българите**
и получил прозвището **Гидж-Ас**.

(21) Когато почнали да търсят **Зара**,
Гидж почувствувал нещо нередно
и се преселил в рода си
в **Къзъл-Къп**.

(22) Всевишният не пожелал
Зара да роди
от несправедния **Къдан** –
и тя родила Камък.

(23) На мястото на раждането
поразените хора на **Гидж**
устроили **карамаджа Алат**,
защото наричали **Илат “Алат”**.

(24) **Зара** предала на **Гидж**
книгата на наставленията на **Тангра**,
която бил написал **Раджил Авар**;
джирците го наричали **Авар-Кам**.

(25) **Гидж** превел книгата
на езика на **джирците**
и почнал да я чете
на своите съплеменници.

(26) Те повярвали в наставленията на **Тангра**
с истинска вяра
и оттогава славели

Всемогъщия **Тангра**.

(27) **Гидж-Ас Иджим** построил
на новото място
първия град **Нау-Бут**
и основал **бейлик**.

(28) **Гидж-Ас** записал
тези закони на **джирски**
в един **ъратът** – и бил наречен
заради това **Ъратът**.

(29) Враговете, които му завиждали,
прогонили рода му
на края на света, където той
основал **бейлика Имен**;

(30) защото тамошните хора
наричали **Илат “Имен”**
и **Гидж-Ас**, който дошъл оттам,
бил за тях **именец...**

(31) Но скоро този **бейлик** почнали
да наричат с името **Иджим**.
Той бил процъфтяващ
и почнали да считат: *“Иджим – това е раят”*.

(32) Част от **мамилците** също последвала
наставленията на **Иджим**
и образувала свой **бейлик**,
който нарекла **Кара-Имен**.

(33) Разпространила се истината,
която познал **Иджим**
и в **Къзъл-Къп**,
и в славния **Джир**.

(34) Сетне истината
дошла и в земята на **кайлъйците**:
тук дори някои царе
я възприели.

(35) Затова те станали силни –
а истината донесъл **Миджак**,
който се представил
за потомък на **Гидж** и **Зара**.

(36) Хората му повярвали
и го направили цар,
но тогава той изопачил истината

и хвърлил страната в бездната на бедствията.

(37) Отгогава
несправедливостта царува
в земята на **кайлъйците**,
макар и **Миджак** да е загинал.

(38) На злото помогнал и **Лямдиу** –
той се опитал със сила
да изкорени истината –
по внушение на **Яга**.

(39) **Лямдиу**, синът на **Лекдиу**, взел
една част от царството **Бут**
и там образувал
своя **бейлик Лабът**.

(40) Той събрал в него
всякакви отрепки, поради което
думата “**лабът**” почнала да значи
“*бурен, боклук и отрепка*”.

(41) Заедно с тези отрепки
Лямдиу завладял **Джир**
и дори **Къзъл-Къп** –
и навсякъде изстребвал **българите**.

(42) На мястото на **българските улугбекове**
той поставял **лабътски**,
които зверствували така,
че “**лабът**” почнало да означава “*ужас*”.

(43) Една част от **джирците** тогава дори
се подчинила на **лабътците**,
които изпълнили **Джир**
и **Къзъл-Къп**.

(44) Пръв **Аудан**
разбил **Лямдиу**
и го принудил да бяга,
но **лабътците** му останали.

(45) **Аудан** искал да изстреби
лабътската мерзост,
но **Даргий** строго му забранил
да закача **лабътците**.

(46) Защото **лабътците** почнали –
най-коварни от коварните –
да прославят **Даргий**

и това му се понавило.

(47) **Даргий** отново подчинил
джирците на **лабътците**,
но за щастие скоро
паднало господството на **Даргий**.

(48) Веднага изчезнали **лабътците** –
така изведнъж изчезва
мракът, когато на Небето излиза
тарханът на **алпите Мар...**

(49) А в град **Атряч** –
столицата на **Илат** –
родът на **Талай**
бил измъчван от нещастия.

(50) Синът на **Къдан** – **Егил**,
също обзет от похот,
убил **Атряч**, за да може
да преспи със жена му.

(51) Синът на **Атряч** – **Аяк Агамумин**
избягал от столицата в **Биккен**.
Джамил радушно го приел,
а онзи завзел града му.

(52) Като събрал войска
от търсачи на лесна плячка,
Агамумин тръгнал срещу **Атряч**
и убил **Егил**.

(53) А синът на **Агамумин** – **Урус** –
уморил окования
нещастен **Джамил**,
като не му давал храна.

(54) Заедно с **Джамил**
злодеят **Урус** искал
да умори и сина му –
благородния **Буджим**.

(55) Но **Буджим** не напразно бил
опитен билкар,
поради което бил наречен
Боян-Буджим.

(56) Той изял една трева
и станал сякаш мъртъв.
Хвърлили тялото му в един овраг,

а той скоро оживял.

(57) **Буджим** събрал народа
и помолил хората
да му помогнат
да прогони враговете.

(58) Но храбреците по това време
вече всички били загинали във войните
и тогава **Боян** дал на плахите
своята отвара.

(59) Като изпили отварата, плахите
се почувствували
като страшни лъвове
и тръгнали след него срещу **Урус**.

(60) **Урус**, надсмивайки се над селяците,
излязъл от **Биккен**,
за да ги разгони –
и бил убит в схватката.

(61) За да се забрави за **Урус**,
заровили го тайно
на едно място –
така загинал той.

(62) А в **Атряч**
дъщерята на **Егил**,
обезчестена от **Агамумин**,
отровила нечестивеца.

(63) Тогава **илатците**,
потресени от всичко това,
избрали за цар **Буджим** –
и се възцарило спокойствие.

(64) Не бил жесток
Боян-Буджим –
запазил той живота
на сина на **Урус** – **Халджа**.

(65) Но му казал:
*“Ако искаш – остани,
но над твоя род в **Илат**
тегне проклятието на **Умай**.”*

(66) *Ако не искаш
да загинеш като баща си,
замини надалеч*

от нашата земя!”.

(67) **Халджа** заминал
в далечния край на **Капдаг**,
където получил от **Лекдиу**
областта на пленените **мамилци**.

(68) Но и там той
не пожелал да се разкрие
и се нарекъл
с ново име – **Навър...**

(69) След царуването на **Буджим**
последвали царуванията
на неговия син **Булем**
и сина на **Булем** – **Джалъш**.

(70) Сетне на трона на **Илат**
седели: синът на **Джалъш** – **Джанъш**,
и синът на **Джанъш** – **Баим**,
и синът на **Баим** – **Канджар**.

(71) За нещастие **Канджар**
се оженил за девойка
от рода на **Навър**,
която се казвала **Кашандар**.

(72) Неин баща бил **Савър**,
баща на **Савър** – **Магър**,
а баща на **Магър** – **Даир**,
синът на **Халджи Навър**.

(73) Проклятието на **Умай-биче**
тогава паднало
върху потомците на **Канджар**
и започнали нещастията...

(74) След **Канджар** царувал
неговият син **Банджар**;
при него **биркам** бил
по-малкият му брат **Сардък**.

(75) Веднъж същият този
биркам Сардък
неволно се оженил
за една красива **убърка**.

(76) Три дни
след сватбата
жената на **биркама Сардък**

вече родила едно **убърче**.

(77) **Убърчето** почнало
бързо да расте
и след седмица
вече почнало да ходи.

(78) Учуденият **Сардък** изпратил хора
при старицата **Бай-Тимат**,
за да я попита за това –
и слугите довели ясновидката.

(79) Като чула тази история,
Бай-Тимат казала на **Сардък**:
*“Твоята жена е убърка
и е родила велико зло!*

(80) *Ако ти още сега
не убиеш **убърката** и **убърчето**,
ще загинеш ти самият,
и ще погубиш цялото царство!*

(81) *А най-добре е, ако вие,
потомците на **Канджар**,
напуснете **Илат**, защото тук
ви заплашва проклятието на **Умай!**”.*

(82) **Сардък**, който безумно обичал **убърката**,
изпаднал в ярост,
и, като извадил меча,
се нахвърлил срещу **Бай-Тимат**.

(83) За нейно щастие,
когато побягнала
от разбеснелия се **биркам**,
наблизо минавал **Алабуга**.

(84) Пред **Аспарък Себер**
тичало кучето му **Алабай**,
което заръмжало
и накарало **Сардък** да спре.

(85) Дотичала **Бай-Тимат**
до едно безопасно място
и едва успяла
да успокои дишането си.

(86) Там я намерил **Алабуга**
и я попитал: *“Сестричке!
Защо дишаш така тежко,*

сякаш си бягала от някого?”.

(87) **Бай-Тимат** се смутила
и излъгала баща си:
“Гонех тук своя овен,
но тъй и не го хванах!”.

(88) Но досетливият **Аспарък**
веднага разбрал всичко.
Разбрал, но не се издал,
а казал, за да я успокои:

(89) “Тези овни са глупави създания!
Една овца ми разказа
следната история
за тяхната глупост.

(90) Веднъж **Лекдиу** наредил на робите
да угоят един овен за пир –
той очаквал пристигането
на приятел – **Куян Джуанъши**.

(91) Робите отвели овена
в отделна кошара
и почнали да го гледат грижливо
и да го хранят обилно.

(92) Узнала за това една овца,
която обичала този овен
и решила да го спаси
с цената на живота си.

(93) Тя намерила дупка в оградата
и му предложила
да си разменят местата,
докато още не е късно.

(94) “Защо искаш това?” –
попитал недоверчивият овен.
“Защото те обичам!” –
отвърнала овцата.

(95) “Лъжеши изцяло! –
гневно заблеял овенът. –
Хората ме обичат, защото
аз съм най-хубавият и красивият.

(96) А ти, уверен съм, си намислила
да заемеш моето място
и с измама да получиш онова,

което аз получавам по право!”.

(97) Заплакала горчиво овцата
и избягала в общата кошара.
А **Лекдиу** и **Куян** на пира
изяли глупавия овен.

(98) Глупостта е упорита като този овен –
затова глупавият не ще се спаси,
дори ако го предупредят
за грозящата го беда”.

(99) “Прав си, братко... Нека
всичко да върви по реда си!” –
казала **Бай-Тимат**,
успокоена от разказа на **Алабуга**.

(100) Качил **Аспарък** дъщеря си
на своя кон
и по молба на старицата
я откарал при цар **Банджар**.

(101) **Бай-Тимат** разказала на царя
за възникналата заплаха,
но не го убедила
напълно.

(102) “Отсега, - казала тя на **Банджар**, -
цялото зло на вашето царство
ще се събира в биркамовете,
тъй че пазете се от тях!

(103) Ако един **биркам**
умре като **биркам**,
то с него ще умре
и събраното в него зло.

(104) Но ако той стане цар –
то цялото това зло
ще излезе навън
и ще погуби царството.

(105) Затова нека на **биркамовете**
и на техните деца
бъде забранено да стават царе
и да общуват с царското семейство.

(106) Нека вашите царе
не само не ходят при **биркамовете**,
не само не ядат при тях

и не празнуват с тях,

(107) *но и напълно
да се отделят от тях
и да ги оковат
с верига в пещерите.*

(108) *Там те ще седят
като роби,
но и ще изпълняват своята служба,
оставайки **биркамове**".*

(109) От това **Банджар**
направил някои неща
и забранил на **биркамовете** и децата им
да заемат **илатския** престол.

(108) Но той не приковал
Сардък в пещерата
и дори му разрешил
понякога да я напуска.

(109) Оттогава
много **български куразбик**
почнали да служат
службата си в пещерите,

(110) да се наричат
като хора на пещерите – “**оркул**”
и дори да се приковават
с вериги към стените на пещерите.

(111) А едва **Бай-Тимат** отпътувала
за своя любим **карамадж Баджту**,
където обичала
да си почива и да гадае,

(112) когато при цар **Банджар**
пристигнал пратеник на **Сардък**
и му придал
следните слова на **биркама**:

(113) “*Ти не беше при мен на празника
по случай второто наричане,
затова посети нашия празник
на качването на сина ми на кон!*”.

(114) Пратеникът добавил към това,
че горкият му брат **Сардък**,
казвайки това,

плачел, ридаейки.

(115) С това той
трогнал цар **Банджар**
и го убедил
да отиде при него.

(116) Но все пак царят
съставил завещание
в полза на сина си **Йолъг**
и взел със себе си много хора...

(117) По време на празничния пир
събралите се на него **убъри**
внезапно се превърнали в свирепи чудовища –
глигани, чакали и **кан-тулуки**.

(118) След това те,
заедно с родствениците си – **имегени**,
се нахвърлили върху гостите и изяли
Банджар, Сардък и всички останали.

(119) Но **убърите** и **имегените**
не спрели дотук,
и вече порастналото **убърче**
ги повело срещу столицата на **Креш – Гюнеш**.

(120) Заварените неподготвени **гюнешци**
също били изядени,
след което участта им споделили
всички останали жители на острова.

(121) Само тримата синове на **Банджар** –
Йолъг Катраг, Утиг и Ялаш –
успели да се спасят и да отплават
за остров **Кубар**.

(122) Тук обичал да си почива **Кубар**
и никой – нито хора, нито **алпи** –
не се решавали да приближат острова,
за да не разсъдят страшния **алп**.

(123) Но децата на **Банджар** се приближили
и **Ялаш** се примолил:
“О, велики **алпе Кубар**,
повелителю на Небесните Води и Мълнията!”

(124) *Съжали нас, бедните изгнаници,
които **убърите** и **имегените**
прогониха от родната земя,*

или пък ни порази веднага!

(125) *По-добре ние, които те почитаме,
да загинем под удара на **Саръджа-та**,
отколкото да бъдем изядени
от **убърите** и **имегените!***”.

(126) А следва да се каже,
че **Урус Баръс-Бабай**
завиждал на своите братя,
които много хора почитали.

(127) Затова, когато **Кубар** чул
молбата на синовете на **Банджар**,
той решил да ги защити, за да
увеличи броя на почитателите си.

(128) Скоро пред братята
се появил **Кулюг-Бала**
и предал следните думи
на великия алп **Кубар**:

(129) *“Ако се съгласите да ме почитате
както другите хора почитат
двамата ми братя,
тогава, тъй да бъде, ще ви защитя!”*.

(130) Синовете на **Банджар**
се заклели да почитат **Баръс** –
и **Кубар** тутакси
тръгнал към **Креш**.

(131) Там той загърмял страшно
и с няколко удара на **Саръджа-та**
унищожил всички
убъри и **имегени...**

(132) Но не помогнало това
на рода на **кимерците**:
проклятието на **Умай**
изтребило **кимерците** в **Илат**.

(превел от руски; Зенд Буржан Колобър)